

JAVNA AGENCIJA ZA RAZISKOVALNO DEJAVNOST
REPUBLIKE SLOVENIJE

INŠTITUT ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA
INSTITUTE FOR ETHNIC STUDIES

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA IZOBRAŽEVANJE,
ZNANOST IN ŠPORT

**Zaključno poročilo v okviru projekta
Vključenost Romov v srednješolsko in visokošolsko izobraževanje ter
izobraževanje odraslih: dejavniki spodbud in ovir, s katerimi se soočajo
pripadniki romske skupnosti v izobraževalnem sistemu v Sloveniji po
končani osnovni šoli**

Avtorja: Janez Pirc in Romana Bešter

Ljubljana, 2020

Kazalo

1. O PROJEKTU	3
2. NAJPOMEMBNEJŠE UGOTOVITVE POSAMEZNIH SKLOPOV PROJEKTA	6
2.1 ANALIZA DOKUMENTOV IN LITERATURE, KI SE NANAŠAJO NA VKLJUČEVANJE ROMOV V SREDNJEŠOLSKO IN VISOKOŠOLSKO IZOBRAŽEVANJE TER IZOBRAŽEVANJE ODRASLIH V REPUBLIKI SLOVENIJI, TER KRATEK PREGLED POLOŽAJA V IZBRANIH EVROPSKIH DRŽAVAH (DS 1)	6
2.2 PODATKI O VKLJUČENOSTI ROMOV V SREDNJEŠOLSKO IN UNIVERZITETNO IZOBRAŽEVANJE V ŠOLSLEM LETU 2017/18 (DS 2).....	8
2.3 PODATKI O VKLJUČENOSTI ROMOV V SREDNJEŠOLSKO IN UNIVERZITETNO IZOBRAŽEVANJE V ŠOLSLEM LETU 2018/19 (DS 2).....	9
2.4 ODNOS ROMOV DO SREDNJEŠOLSKEGA IN UNIVERZITETNEGA IZOBRAŽEVANJA, IZOBRAŽEVANJA ODRASLIH TER MOŽNOSTI IN PERSPEKTIV, KI JIH TO ODPIRA (DS 3)	10
2.5 ODNOS IZOBRAŽEVALNIH INSTITUCIJ NAD RAVNJO OSNOVNE ŠOLE DO ROMOV, KI SE IZOBRAŽUJEJO NA NJIH (DS 3)	12
2.6 DEJAVNIKI, KI VPLIVAJO NA VKLJUČENOST IN USPEŠNOST ROMOV NA VSEH STOPNJAH REDNEGA IZOBRAŽEVANJA TER IZOBRAŽEVANJA ODRASLIH (S POUČENOM NA SREDNJIH ŠOLAH), KOT JIH ZAZNAVAJO PRIPADNIKI ROMSKE SKUPNOSTI V SLOVENIJI (DS 4)	14
2.7 DEJAVNIKI, KI VPLIVAJO NA VKLJUČENOST IN USPEŠNOST ROMOV V IZOBRAŽEVALNEM PROCESU NA VSEH STOPNJAH REDNEGA IZOBRAŽEVANJA TER IZOBRAŽEVANJA ODRASLIH, KOT JIH ZAZNAVAJO PREDSTAVNIKI IZOBRAŽEVALNIH INSTITUCIJ IN DRUGIH ORGANIZACIJ (DS 4).....	20
3. PRIPOROČILA ZA IZBOLJŠANJE IZOBRAZBENE STRUKTURE ROMOV V SLOVENIJI, GLEDE NA MNENJA INTERVJUANCEV IN ANKETIRANCEV	23
3.1 PRIPOROČILA ANKETIRANCEV	23
3.2 PRIPOROČILA INTERVJUANCEV	26
4. SKLEPNE MISLI	30

1. O projektu

Izobrazbena struktura romske skupnosti v Sloveniji je zelo slaba. Zelo velik delež nima dokončane niti osnovne šole, še manjši je delež tistih, ki so zaključili srednješolsko in visokošolsko izobraževanje. Takšno stanje pomeni za pripadnike romske skupnosti slabše možnosti za zaposlitev ter posledično slabše materialne in bivanjske pogoje – s tem pa tudi veliko večje možnosti za ujetost v začaran krog revščine. Višja stopnja izobrazbe je eden ključnih dejavnikov, ki lahko pomagajo pri odpravljanju teh težav.

Projekt *Vključenost Romov v srednješolsko in visokošolsko izobraževanje ter izobraževanje odraslih: dejavniki spodbud in ovir, s katerimi se soočajo pripadniki romske skupnosti v izobraževalnem sistemu v Sloveniji po končani osnovni šoli* se osredotoča na dejavnike, ki vplivajo na vključenost in uspešnost Romov v izobraževalnem procesu na stopnjah, višjih od osnovne šole. Izvedba projekta je bila odobrena v okviru Javnega razpisa za izbiro raziskovalnih projektov Ciljnega raziskovalnega programa »CRP 2017«. Projekt se je izvajal od aprila 2018 do aprila 2020, njegova sofinancerja pa sta bila Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije in Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport.

V okviru projekta smo si prizadevali za doseg naslednjih **ciljev**:

- a. izdelati kvantitativni pregleda stanja glede vključenosti in uspešnosti Romov v srednješolskem in univerzitetnem izobraževanju ter izobraževanju odraslih;
- b. identificirati in analizirati dejavnike, ki vplivajo na stopnjo vključenosti in uspeh Romov v izobraževalnem sistemu nasploh, s poudarkom na srednješolskem in univerzitetnem izobraževanju ter izobraževanju odraslih;
- c. identificirati glavne probleme in ovire, s katerimi se srečujejo Romi v procesu srednješolskega in univerzitetnega izobraževanja ter izobraževanja odraslih in proučiti možnost za njihovo ublažitev oziroma odpravo;
- d. pridobiti informacije o odnosu, ki ga imajo srednješolske in visokošolske izobraževalne institucije ter institucije, ki izvajajo izobraževanja odraslih, do pripadnikov romske skupnosti, ki se šolajo v njih, pa tudi, kako Romi percipirajo ta odnos;
- e. pridobiti informacije o izkušnjah, motivih, percepcijah, željah in pričakovanjih romskih dijakov, študentov in odraslih v procesu izobraževanja.

Ob zasledovanju teh ciljev smo bili pozorni tudi na:

- medregionalne razlike in specifike znotraj Slovenije;
- kakšne vrste širših in dolgoročnih vplivov ima lahko dvig izobrazbene ravni romske skupnosti;
- morebitne pojave vzorništv in pomoči s strani srednješolsko ali univerzitetno izobraženih romskih posameznikov v odnosu do drugih šolajočih se Romov.

Raziskava je vključevala štiri različne, a med seboj povezane vsebinske delovne sklope (DS):

1. DS 1: Analiza dokumentov in literature
2. DS 2: Zbiranje in analiza podatkov o številu Romov, vključenih v srednješolsko in univerzitetno izobraževanje ter izobraževanje odraslih
3. DS 3: Odnos Romov do srednješolskega in univerzitetnega izobraževanja, izobraževanja odraslih ter možnosti in perspektiv, ki jih to odpira, ter odnos izobraževalnih institucij do Romov, ki se izobražujejo v njih

4. DS 4: Identifikacija dejavnikov, ki vplivajo na vključenost in uspešnost Romov v izobraževalnem procesu na vseh stopnjah rednega izobraževanja ter izobraževanja odraslih

DS 1: Analiza dokumentov in literature

V okviru prvega delovnega sklopa smo analizirali ključne dokumente in pravne podlage, ki se vsaj posredno tičejo področja izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji. Glede izobraževanja Romov nasploh, s poudarkom na srednješolskem, univerzitetnem izobraževanju ter izobraževanju odraslih, pa smo proučili in analizirali tudi znanstveno in strokovno literaturo, različna projektna poročila ter publikacije izobraževalnih institucij, na katerih se izobražujejo tudi romski dijaki, študentje in odrasli. Proučili smo tudi situacijo in dobre prakse glede spodbujanja vključevanja Romov v sekundarno in terciarno izobraževanje v nekaterih drugih državah z namenom identificiranja programov in ukrepov, ki bi jih potencialno lahko prenesli v slovensko okolje.

DS 2: Zbiranje in analiza podatkov o številu Romov, vključenih v srednješolsko in univerzitetno izobraževanje ter izobraževanje odraslih

V okviru tega kvantitativno obarvanega sklopa smo pridobili in analizirali naslednje vrste podatkov z omenjenih področij:

- a) Podatke o prehodih romskih učencev iz osnovne v srednjo šolo na podlagi informacij, pridobljenih od izbranih osnovnih šol. Zajeli smo podatke za okvirno dve šolski leti (2017/18 in 2018/19); v nekaterih primerih, kjer so ti prehodi zaradi neuspeha romskih učencev izredno redki, smo skušali pridobiti informacije še za več let nazaj.
- b) Podatke o vključenosti romskih dijakov v srednje šole na osnovi informacij, posredovanih s strani izbranih srednjih šol. Poudarek je bil na dveh šolskih letih (2017/18 in 2018/19); kjer je bilo možno, smo pridobili informacije tudi za pretekla leta. Šole smo prosili za podatke o številu vpisanih romskih otrok, o rednosti njihovega obiskovanja pouka ter o njihovi učni uspešnosti. V tem delu smo pridobili tudi podatke o vpisu in uspešnosti odraslih Romov oziroma romskih posameznikov od 15. leta starosti naprej na ustanovah za izobraževanje odraslih - na osnovi informacij, posredovanih s strani teh institucij. Zaradi maloštevilnosti teh populacij ter njihove razpršenosti po različnih izobraževalnih ustanovah pa smo podatke o romskih srednješolcih ter Romih, vpisanih na institucije za izobraževanje odraslih, pridobili še s pomočjo informacij, posredovanih s strani posameznikov iz romske skupnosti, in tistih, ki delajo v organizacijah, osredotočenih na delo z Romi.
- c) Podatki o trenutni vključenosti romskih študentov v višje oziroma visokošolsko izobraževanje. Glavni vir podatkov so bili intervjuji s posamezniki iz romske skupnosti in predstavniki organizacij, ki so redno prisotne v romskih naseljih.

DS 3: Odnos Romov do srednješolskega in univerzitetnega izobraževanja, izobraževanja odraslih ter možnosti in perspektiv, ki jih to odpira, ter odnos izobraževalnih institucij do Romov, ki se izobražujejo v njih

V prvi fazi tega delovnega sklopa smo pripravili različne vrste vprašalnikov za spletno anketo in za intervjuje z izbranimi ciljnim skupinami.

Kar se tiče odnosa Romov do izobraževanja na srednjih šolah, univerzah in ustanovah za izobraževanje odraslih, smo v tem sklopu primarno naslavljali romske posameznike, ki:

- a) že imajo zaključeno srednješolsko oziroma univerzitetno izobrazbo ali dokončan osnovnošolski oziroma srednješolski program na institucijah za izobraževanje odraslih,
- b) so še v fazi izobraževanja na srednjih šolah, univerzah ali institucijah za izobraževanje odraslih.

Na njih smo se obrnili s spletno anketo. Med naslovljenimi smo se osredotočili predvsem na: romske pomočnike, člane društva Romski akademski klub, romske srednješolce in odrasle, ki so (bili) vključeni v izobraževanje za odrasle (nekdanje t. i. ljudske univerze).

Ciljna populacija za spletno anketo je bila izbrana na tak način, da so bili v njej zastopani Romi:

- iz vseh glavnih regij oziroma tipov regij, kjer živijo oziroma se šolajo Romi: ruralno/urbano okolje, jugovzhodna Slovenija/ severovzhodna Slovenija (Prekmurje, Maribor);
- z različnimi stopnjami dokončane izobrazbe (dokončana osnovna šola, srednja šola, univerza).

Za pridobitev poglobljenih, kvalitativno obarvanih informacij, ki se nanašajo na izkušnje, želje, pričakovanja in aspiracije Romov v/glede izobraževalnih institucij, smo opravili tudi intervjuje s posameznimi romskimi dijaki/študenti, pa tudi tistimi, ki so samo zaključili osnovno šolo, a (še) ne nadaljujejo šolanja. Prav tako smo intervjuvali predstavnike različnih izobraževalnih institucij ter predstavnike organizacij, ki delajo z romsko populacijo v romskih naseljih, da smo pridobili kritični vpogled na odnos teh institucij do romskih srednješolcev, študentov in odraslih, vključenih v izredne osnovno- in srednješolske programe.

Vzorec ciljne populacije intervjuvancev je bil izbran tako, da je zajel pripadnike romske skupnosti iz različnih delov Slovenije in z različnimi stopnjami izobrazbe, pri predstavnikih institucij pa smo bili pozorni na to, da smo zajeli različne vrste institucij in pri tem upoštevali tudi različno geografsko lociranost.

Izvedli smo skupno 21 intervjujev, od tega:

- a) 10 intervjujev z romskimi posamezniki v procesu rednega srednješolskega in univerzitetnega izobraževanja ali z že končano srednješolsko ali univerzitetno izobrazbo;
- b) 7 intervjujev s predstavniki izobraževalnih institucij, ki jih obiskujejo Romi;
- c) 4 intervjuje s predstavniki organizacij (javni zavodi, nevladne organizacije), ki redno delujejo v okoljih, kjer živijo ali se izobražujejo romski dijaki, študenti ali odrasli.

DS 4: Identifikacija dejavnikov, ki vplivajo na vključenost in uspešnost Romov v izobraževalnem procesu na vseh stopnjah rednega izobraževanja ter izobraževanja odraslih

Na osnovi analize rezultatov predhodnih delovnih sklopov smo identificirali **dejavnike, ki vplivajo na vključenost in uspešnost Romov v izobraževalnem sistemu** v Sloveniji nasploh, s poudarkom na srednjih šolah, univerzah in institucijah, ki izvajajo programe za izobraževanje odraslih. Pripravili smo dve poročili, eno o dejavnikih, ki so jih zaznali respondenti iz romske skupnosti, drugo pa o dejavnikih, ki so jih zaznali respondenti s strani izobraževalnih institucij in drugih organizacij.

Rezultati analiz in podrobnejša metodologija in ugotovitve posameznih vsebinskih sklopov projekta so predstavljeni v ločenih poročilih, ki smo jih pripravili ob zaključku vsakega sklopa. V nadaljevanju tega poročila zato povzemamo le glavne ugotovitve posameznih sklopov, na koncu pa dodajamo še priporočila za ukrepe, ki bi lahko pripomogli k izboljšanju položaja Romov na področju izobraževanja v Sloveniji, s poudarkom na srednješolski stopnji.

2. Najpomembnejše ugotovitve posameznih sklopov projekta

V tem delu zaključnega poročila prinašamo sintetiziran vpogled na najpomembnejše ugotovitve, pridobljene v okviru posameznih vsebinskih delovnih sklopov (DS) projekta. Gre za zaključna dela poročil, ki so nastala v okviru omenjenih DS-jev.

2.1 Analiza dokumentov in literature, ki se nanašajo na vključevanje Romov v srednješolsko in visokošolsko izobraževanje ter izobraževanje odraslih v Republiki Sloveniji, ter kratek pregled položaja v izbranih evropskih državah (DS 1)

V Sloveniji je bilo od 80. let prejšnjega stoletja dalje izvedenih že veliko programov in projektov za spodbujanje vključenosti in uspešnosti romskih otrok v vzgojno-izobraževalnem sistemu. Velika večina teh je (bila) usmerjena na raven predšolske vzgoje in osnovnošolskega izobraževanja. Tako v omenjenem času beležimo postopen napredek na teh področjih, a pri tem so prisotne velike razlike med posameznimi regijami, kjer živi največ Romov v državi. Kljub napredku pa ostaja število romskih dijakov in študentov v Sloveniji zelo nizko in razkorak glede vključenosti in uspešnosti Romov na teh ravneh izobraževanja je v primerjavi z večinskim prebivalstvom izredno velik. Podoben položaj je zaznan tudi v številnih drugih evropskih državah. Takšno stanje in pa dejstvo, da to področje v Sloveniji ostaja sistematično neraziskano, sta tudi glavna dejavnika, ki sta spodbudila raziskavo v okviru tega projekta.

Ključni pravni dokumenti, ki urejajo položaj romske skupnosti v Sloveniji, samo parcialno in nesistematično urejajo področje izobraževanja Romov na ravni srednje šole in univerze. *Zakon o romski skupnosti* izobraževanje omenja samo zelo na splošno in kratko, medtem ko *Strategija vzgoje in izobraževanja Romov* in njena dopolnitev iz leta 2011 specifično obravnavata tudi izobraževanje pripadnikov romske skupnosti po končani osnovni šoli, a pri tem ponujata le malo konkretnih predlogov ukrepov za sistematično izboljšanje stanja. Dokumenta dajeta velik poudarek izobraževanju romskih pomočnikov ter romskih študentov na pedagoških smereh,

podobno tudi *Nacionalni program ukrepov za Rome za obdobje 2017–2021*. Ukrepi za spodbujanje ustrezne izobrazbene ravni romskih pomočnikov ter posledično njihovega zaposlovanja in aktivne vloge pri izobraževanju drugih Romov pa so vezani na projekte. Ti so seveda časovno in finančno relativno omejenega obsega, medtem ko zaradi velikih zaostankov oziroma razkoraka na področju izobraževanja nasploh med romsko in večinsko populacijo lahko pričakujemo večje pozitivne spremembe šele na dolgi rok; predvsem velja to za jugovzhod države.

Podobno kot na področju pravnih dokumentov je stanje tudi na področju projektov, ki so se v Sloveniji v zadnjem desetletju ukvarjali s tematiko izobraževanja Romov. Med temi so (bili) le trije, ki so se posredno dotikali tudi področja sekundarnega in terciarnega izobraževanja Romov – zlasti preko izobraževanja, usposabljanja in zaposlitve romskih pomočnikov na osnovnih šolah, nekaj pa je bilo tudi maloštevilnih primerov nudenja učne pomoči romskim dijakom. Omenjeni projekti kažejo viden napredek pri dvigu izobrazbene ravni samih romskih pomočnikov in ob tem tudi pozitivne rezultate njihovega dela z romskimi učenci v osnovnih šolah, vendar pri tem ne moremo govoriti o celostnem in sistematičnem pristopu k obravnavi spodbujanja in pomoči (bodočim) romskim dijakom v državi.

Tudi primeri iz drugih evropskih držav kažejo na podoben položaj, tako glede slabega stanja na področju srednješolskega in univerzitetnega izobraževanja Romov, kot razkoraka pri tem z večinskim prebivalstvom, velikega osipa znotraj romske skupnosti v obdobju izobraževanja in glede statistične oziroma znanstvene neraziskanosti tega področja. Na potrebo po zbiranju podrobnejših statističnih podatkov o Romih v izobraževanju opozarjajo strokovnjaki tudi v tujini. Le tako lahko ugotavljamo, ali na področju vključenosti in uspešnosti Romov v izobraževalnem sistemu prihaja do napredka oziroma do doseganja določenih ciljev. Iz tujih primerov je razvidno, da je ob statističnem proučevanju treba upoštevati širšo perspektivo, ki denimo kaže:

- da je napredek v porastu števila romskih dijakov in študentov samo relativen, če njihovo število primerjamo z mnogo večjim številom romskih učencev v osnovnih šolah ali pa če to število ali delež primerjamo z enakimi kazalci za večinsko prebivalstvo. Zato je treba biti pozoren tudi na same procese prehoda iz osnovnih v srednje šole (npr., koliko romskih učencev, ki je zaključilo osnovnošolsko izobraževanje, se sploh vpiše dalje v srednje šole) in iz srednjih šol na univerze, saj je osip znotraj celotne izobraževalne vertikale pri Romih velik že od vključno osnovnošolskega obdobja dalje;
- da število vpisanih dijakov ali študentov na začetku šolskega/študijskega leta ni nujno enako tistemu na koncu šolskega leta (če je sploh možno pridobiti tako natančne podatke);
- da je delež deklet na stopnjah izobraževanja, višjih od osnovne šole, običajno manjši od deleža fantov.

Kot kažejo že ugotovitve s področja proučevanja izobraževanja Romov v Sloveniji na ravni osnovne šole, je gotovo treba posvetiti veliko pozornosti tudi medregionalnim razlikam na tem področju na sekundarni in terciarni ravni izobraževanja – predvsem razlikam med Romi iz severovzhodne Slovenije in tistimi iz jugovzhodnega dela države.

2.2 Podatki o vključenosti Romov v srednješolsko in univerzitetno izobraževanje v šolskem letu 2017/18 (DS 2)

Na podlagi različnih virov, predvsem na osnovi ocen, ki so jih podali predstavniki izbranih srednjih šol, je v šolskem letu 2017/18 srednje šole v Sloveniji obiskovalo od 133 do 145 romskih dijakov. V univerzitetno izobraževanje je bilo vključenih 13 romskih študentov, noben pripadnik romske skupnosti pa ni obiskoval srednješolskih programov na institucijah za izobraževanje odraslih. Glede na to, da se nekatere od omenjenih šol niso odzvale na naša povpraševanja po tovrstnih podatkih, da šole ne vodijo evidenc dijakov glede na etnično pripadnost in da nismo kontaktirali tudi izobraževalnih ustanov v regijah, kjer razpršeno živi samo zelo majhno število pripadnikov romske skupnosti, je število romskih dijakov verjetno še nekoliko višje.

Ob upoštevanju višje ocene, t. j. 145 romskih dijakov, in treh različnih virov podatkov o njihovem številu in kje ti obiskujejo srednje šole, je struktura naslednja:

Tabela 1: Število romskih dijakov glede na regije njihovega šolanja (v šolskem letu 2017/18)

vir / regija	sr. šole - min. ocena	sr. šole - maks. ocena	prehodi iz OŠ v sr. šole – min. ocena	prehodi iz OŠ v sr. šole – maks. ocena	posamezniki	SKUPAJ – maks. ocena	SKUPAJ – z naknadno pridobljenimi podatki	delež (%)
Pomurje	60	66	2	2	1	69	77	47,2
Podravje	20	20	10	14	0	34	43	26,4
JV Slo	16	18	12	12	5	35	35	21,5
osr. Slo	6	6	0	0	1	7	7	4,3
Posavje	0	0	0	0	0	0	1	0,6
SKUPAJ	102	110	24	28	7	145	163	100,0

Iz te strukture je jasno razvidno, da je največja koncentracija romskih dijakov še naprej v srednjih šolah pomurske regije. Od ostalih regij pa so romski dijaki v veliki večini vpisani v šole v urbanih središčih, kot so: Maribor (Podravje), Novo mesto (JV Slovenija) in Ljubljana (osrednja Slovenija). Naknadno, že po zaključku tega dela raziskave, smo iz različnih virov pridobili še nekaj kvantitativnih podatkov o vpisanosti romskih dijakov na slovenske srednje šole. Na podlagi teh podatkov je bilo v šolskem letu 2017/18 vpisanih skupno vsaj 163 romskih dijakov.

Od 87 romskih dijakov, za katere so za šolsko leto 2017/18 poznani podrobnejši podatki (o izobraževalnih programih in smereh, spolu in letniku), jih je največ obiskovalo srednje poklicno izobraževanje (3-letno), srednje tehniško in strokovno izobraževanje (4-letno) in nižje poklicno izobraževanje (2–3 leta). Največ romskih dijakov je bilo vpisanih v srednješolske programe in smeri s področja zdravstva, gostinsko-turističnega področja, živilske industrije in ekonomsko-trgovskega področja. Od te skupine 87 dijakov je bilo skoraj 60 % deklet.

Skoraj polovica od te skupine dijakov, 42, jih je obiskovalo 1. letnik, 25 jih je bilo iz 2. letnika, 12. iz 3. letnika, 7 iz 4. letnika in eden iz 5. letnika. Tako strm upad števila vpisanih romskih

dijakov z vsakim višjim letnikom je dejansko kontinuiteta trenda že iz osnovne šole. Tovrsten upad je bil v šolskem letu 2017/18 mnogo manjši pri celotni srednješolski populaciji v Sloveniji.

Iz odgovorov šol lahko sklepamo tudi, da romski dijaki praviloma ne obiskujejo srednjih šol v krajih, ki so bolj oddaljeni od njihovega stalnega bivališča – izven regije njihovega prebivališča. Srednje šole nimajo vzpostavljenih mehanizmov dodatne pomoči ali posebne obravnave, ki bi bili namenjeni specifično romskemu dijaku, imajo pa na voljo različne tovrstne ukrepe, namenjene vsem dijakom, ne glede na etnično pripadnost. Razlike se pojavljajo le glede na vrste pomoči, ki jo/jih imajo vpeljane v posameznih šolah.

Iz kratkih odgovorov, ki so nam jih posredovale šole, lahko sklepamo, da se večina romskih dijakov, ki uspešno zaključi srednjo šolo, odloči iskati zaposlitev. Le peščica šol je poročala o primerih romskih dijakov, ki so se v zadnjih letih odločili za študij. Temu primerno je zelo nizko tudi število romskih študentov – velika večina od teh je žensk.

2.3 Podatki o vključenosti Romov v srednješolsko in univerzitetno izobraževanje v šolskem letu 2018/19 (DS 2)

Na podlagi različnih virov, predvsem na osnovi ocen, ki so jih podali predstavniki izbranih srednjih šol, je v šolskem letu 2018/19 srednje šole v Sloveniji obiskovalo od 166 do 172 romskih dijakov. V univerzitetno izobraževanje je bilo vključenih 14 romskih študentov, skupno štirje Romi pa so bili vključeni v srednješolske programe na institucijah za izobraževanje odraslih. Glede na to, da se tretjina omenjenih šol ni odzvala na naša povpraševanja po tovrstnih podatkih, da šole ne vodijo evidenc dijakov glede na etnično pripadnost in da nismo kontaktirali tudi izobraževalnih ustanov v regijah, kjer razpršeno živi samo zelo majhno število pripadnikov romske skupnosti, je število romskih dijakov gotovo še nekoliko višje.

Ob upoštevanju višje ocene, t. j. 172 romskih dijakov, in treh različnih virov podatkov o njihovem številu in kje ti obiskujejo srednje šole, je struktura naslednja:

Tabela 2: Število romskih dijakov glede na regije njihovega šolanja (v šolskem letu 2018/19)

vir / regija	sr. šole - min. ocena	sr. šole - maks. ocena	prehodi iz OŠ v sr. šole – min. ocena	prehodi iz OŠ v sr. šole – maks. ocena	posamezniki	SKUPAJ – maks. ocena	delež (%)
Pomurje	72	77	0	0	3	80	46,5
Podravje	35	35	8	9	0	44	25,6
JV Slo.	27	27	8	8	7	42	24,4
Osr. Slo.	3	3	0	0	1	4	2,3
Posavje	2	2	0	0	0	2	1,2
SKUPAJ	139	144	16	17	11	172	100,0

Regionalno gledano je po deležu romskih dijakov glede na skupno število vseh struktura v šolskem letu 2018/19 zelo podobna tisti iz predhodnega leta. Iz te strukture je jasno razvidno, da je največja koncentracija romskih dijakov še naprej v srednjih šolah pomurske regije. Vse

srednje šole v tej regiji imajo vpisane tudi romske dijake. Od ostalih regij pa so romski dijaki v veliki večini vpisani v šole v urbanih središčih, kjer oziroma v bližini katerih Romi tudi sicer živijo – to sta Maribor (Podravje) in Novo mesto (JV Slovenija). Ti dijaki so bili vpisani v skupno 32 do 33 srednjih šol v Sloveniji.

Od 119 romskih dijakov, za katere so za šolsko leto 2018/19 poznani podrobnejši podatki, jih je, enako kot v predhodnem šolskem letu, največ obiskovalo srednje poklicno izobraževanje (3-letno), v manjši meri pa še srednje tehniško in strokovno izobraževanje (4-letno) in nižje poklicno izobraževanje (2–3 leta). Največ romskih dijakov je bilo vpisanih v srednješolske programe in smeri s področja gostinstva in turizma, ekonomsko-trgovskega področja, zdravstva in živilske industrije.

Zaradi nepopolnih podatkov, ki smo jih prejeli od srednjih šol, glede na spol in letnik študija, so ti dostopni samo za 111 romskih dijakov. Od teh je skoraj 60 % deklet, kar je enako kot v letu prej. A glede na programe oziroma smeri, na katere so vpisani romski dijaki na šolah, ki sicer niso posredovale podrobneje strukturiranih podatkov, sklepamo, da je spolna struktura romskih dijakov na slovenskih srednjih šolah dosti bolj uravnotežena. Od teh 111 dijakov jih je 45 obiskovalo prvi letnik, 43 drugi, 12 tretji in 11 dijakov četrti letnik. Tako strm upad števila vpisanih romskih dijakov z vsakim višjim letnikom je dejansko kontinuiteta trenda že iz osnovne šole. Tovrsten upad je bil v šolskem letu 2018/19 mnogo manjši pri celotni srednješolski populaciji v Sloveniji. Po eni strani se kaže, da je ta upad deloma tudi posledica slabše uspešnosti romskih dijakov – kar se odraža v ponavljanju letnikov ali v izpisih iz izobraževanja. Po drugi strani pa je upad v dobronameri posledica izobraževalnih programov, na katere so vpisani romski dijaki – saj so mnogi vpisani le na dvo- ali triletno srednješolske programe in tako ti dijaki ne morejo obiskovati četrtega oziroma tretjega letnika šolanja.

Iz odgovorov šol lahko sklepamo tudi, da romski dijaki praviloma ne obiskujejo srednjih šol v krajih, ki so bolj oddaljeni od njihovega stalnega bivališča – izven regije njihovega prebivališča.

Število romskih študentov ostaja še naprej relativno nizko – od tega je bilo dobre $\frac{3}{4}$ žensk. Večina študentov je bila iz pomurske regije, kar ne bi smelo biti presenečenje glede na dejstvo, da je skoraj polovica vseh romskih srednješolcev v Sloveniji ravno tako iz te regije.

2.4 Odnos Romov do srednješolskega in univerzitetnega izobraževanja, izobraževanja odraslih ter možnosti in perspektiv, ki jih to odpira (DS 3)

Odnos šolajočih se Romov do izobraževanja je eden od ključnih dejavnikov, ki vplivajo na njihovo uspešnost v izobraževalnem sistemu. Ta odnos je posledica ali rezultat širše palete dejavnikov. V tej študiji smo se osredotočili le na identifikacijo in dokumentiranje trenutnega stanja in na prikaz odnosa šolajočih se Romov do izobraževanja, kot se kaže skozi njihove želje, načrte, poklicne aspiracije.

Na podlagi rezultatov analiz anket in intervjujev z romskimi posamezniki lahko zapišemo, da so bili naši sogovorniki in anketiranci sami motivirani, da uspešno zaključijo šolanje oziroma nadaljujejo z izobraževanjem. Pri tem sta jih v prvi vrsti vodila želja po pridobitvi poklica in boljšega materialnega statusa ter prepričanje, da je z boljšo izobrazbo lažje najti zaposlitev.

Poleg tega so praktično vsi, ne glede na regijo, omenjali, da so bili v času šolanju deležni podpore – predvsem v obliki spodbude s strani staršev, da bi jim uspelo v življenju doseči višji izobrazbeni in s tem materialni standard kot njihovim staršem. Slabše stanje na tem področju oziroma slabši odnos do izobraževanja je bilo zaznati v regijah, kjer po eni strani primanjkuje izobraženih in posledično zaposlenih posameznikov znotraj romske skupnosti, ki bi lahko mladim služili kot vzgled, po drugi strani pa primanjkuje tudi zaposlitvenih priložnosti, ne le za Rome, temveč tudi za ostalo prebivalstvo.

Poleg odnosa izobraženih/izobražujočih se Romov do izobraževanja smo v študiji proučevali tudi odnos njihovih staršev in širše romske družine. Ta namreč močno vpliva tudi na odnos otrok. Odnos staršev in širše družine do izobraževanja sodi med glavne dejavnike spodbud ali ovir, s katerimi se soočajo pripadniki romske skupnosti v izobraževalnem sistemu. Prav ta dejavnik je eden od tistih, ki najmočneje vplivajo na stopnjo vključenosti in uspešnosti Romov v izobraževalnem sistemu. To velja že za izobraževanje na ravni osnovne šole, še bolj pa na ravneh, višjih od osnovne šole.

Izhajajoč iz podatkov, zbranih v okviru projekta, lahko rečemo, da so praktično vsi Romi, ki so nadaljevali šolanje po končani osnovni šoli, imeli podporo družine pri izobraževanju. Ta podpora ni bila vedno za vse enaka. Nekateri starši so svoje otroke zgolj spodbujali, naj hodijo v šolo in se učijo, čeprav jim sami pri učenju/študiju zaradi svojega pomanjkljivega znanja/izobrazbe niso mogli konkretnije pomagati. Drugim pa so starši (ali kdo drug od sorodnikov) – vsaj v začetnih razredih osnovne šole – tudi konkretno pomagali pri učenju in domačih nalogah. Kot je možno sklepati iz intervjujev z (nekdanjimi) romskimi dijaki, način podpore in spodbujanja ne igra tako velike vloge. Bolj pomembno je samo dejstvo, da starši otrokom dajo vedeti, da je izobraževanje in dokončanje (določene stopnje) izobrazbe pomembno. In da verjamejo v svoje otroke, da so sposobni izobraževanje zaključiti.

V nasprotju s populacijo naših sogovornikov in anketirancev, ki so jih starši večinoma spodbujali in podpirali pri izobraževanju, pa širša romska skupnost ni tako pozitivno naravnana do izobraževanja. Podatki, pridobljeni s spletnimi anketami, kažejo, da po mnenju anketirancev (t. j. izobraženih Romov) večina Romov meni, da je izobraževanje nujno le do zaključka osnovne šole in da večini Romov izobraževanje ni vrednota. Podobno mnenje je bilo razbrati tudi iz intervjujev z Romi.

Mnenje zaposlenih v izobraževalnih institucijah in organizacijah, ki so dnevno prisotne v romskih naseljih, je bilo še nekoliko bolj kritično od mnenja izobraženih Romov o prevladujočem odnosu širše romske skupnosti do izobraževanja. Na splošno je tudi med njimi prevladovalo mnenje, da v romski skupnosti izobraževanje ni vrednota. Kritična mnenja so bila bolj izrazita v regijah, kjer je romska izobrazbena struktura najslabša.

Na splošno se torej na področju odnosa Romov do izobraževanja kaže, da je ta v največji meri odvisen od družinskega okolja, konkretno od spodbud, podpore in motiviranja otrok s strani staršev. Starši, katerim izobraževanje ni vrednota, tudi ne spodbujajo in ne motivirajo svojih otrok (dovolj) za vztrajanje pri šolanju, kaj šele pri tem, da bi uspešno zaključili osnovno in se vpisali na srednjo šolo. Pogosto se kažejo povezave med okolji, kjer so slabe realne možnosti zaposlitve Romov, in slabo izobrazbeno strukturo tamkajšnjih Romov.

2.5 Odnos izobraževalnih institucij nad ravno osnovne šole do Romov, ki se izobražujejo na njih (DS 3)

V študiji smo proučili odnos izobraževalnih institucij, višjih od ravni osnovne šole, do Romov, ki se izobražujejo na njih. V okviru tega odnosa smo upoštevali dva vidika:

- vrste oziroma načine privabljanja potencialnih romskih dijakov na srednješolske programe ter vrste pomoči, na voljo Romom, ki se izobražujejo na teh programih;
- percepcije Romov, ki se izobražujejo ali so se izobraževali, o odnosu srednješolskih izobraževalnih institucij do njih.

Na osnovi intervjujev s predstavniki šol in organizacij, ki delajo z romsko populacijo, je razvidno, da srednje šole nimajo posebnih ukrepov za privabljanje potencialnih romskih dijakov. Šole se na tem področju poslužujejo različnih načinov predstavljanja svojih programov, ki so namenjeni vsem potencialnim oziroma bodočim dijakom, ne glede na njihovo etnično pripadnost. Enako velja tudi na področju pomoči oziroma podpore romskim dijakom, ki že obiskujejo srednje šole. Vsem dijakom, ne glede na narodno pripadnost, so na voljo določene vrste učne pomoči, kot je na primer pomoč za dijake z odločbo o usmeritvi.

Pri tem se zastavlja vprašanje, ali je odsotnost sistematičnih načinov približevanja srednješolskih programov potencialnim romskim dijakom in podpore že vpisanim romskim dijakom posledica dejstva, da je teh dijakov na slovenskih šolah premalo, da bi bili »upravičeni« do posebnih ukrepov. Hkrati pa je aktualno tudi vprašanje, če ni ravno odsotnost posebnih ukrepov na omenjenih dveh področjih tudi pomemben dejavnik, ki vpliva na izredno majhno število pripadnikov romske skupnosti, ki obiskujejo srednje šole (in univerze).

Vsekakor je takšno stanje ali odnos, kot ga izpričuje praksa srednjih šol, v neskladju z visokoletnimi cilji oziroma nameni, zapisanimi v ključnih dokumentih države, ki se tičejo izobraževanja Romov. Že *Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji* iz leta 2004 je omenjala, da srednješolsko izobraževanje in izobraževanje odraslih Romov nimata prilagojene organizacije dela in vpisnih pogojev:

Organizacija dela, posebej na ravni srednješolskih programov in v okviru izobraževanja odraslih, pogosto ni dovolj prilagojena potrebam romske populacije, njihovi kulturi in tradiciji. V programih za pridobitev izobrazbe se odrasli Romi pogosto srečajo tudi z zahtevnimi vpisnimi pogoji, načini prenašanja znanja in trajanjem izobraževanja, ki ne upošteva njihove drugačnosti.

Neuspeh in majhna udeležba v procesu izobraževanja odraslih sta tako pogojena z nedovoljšnim upoštevanjem sociokulturnih značilnosti, multikulturalnosti in načel izobraževanja odraslih pri načrtovanju in izvedbi izobraževalnih programov.

V leta 2011 sprejetem dopolnilu h gornji *Strategiji*, t. j. v *Strategiji vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji (dopolnilo k Strategiji 2004)*, je bilo dodano, da je

v obdobju po letu 2010 treba načrtno spodbujati romske učence za nadaljevanje izobraževanja v srednjih šolah, in to ne samo v poklicnih šolah različnih vrst, ampak tudi za nadaljevanje šolanja v gimnazijah. Za področje srednjega šolstva je treba predvsem

zagotoviti možnosti za šolanje (bivanje v dijaških domovih, štipendiranje) ter ukrepe učne pomoči.

Glede na informacije, ki smo jih pridobili s strani vseh treh ciljnih skupin, t. j. Romov, predstavnikov izobraževalnih institucij in drugih organizacij, se nikjer načrtno ne izvajajo ukrepi učne pomoči za romske dijake, potencialni romski dijaki pa tudi niso načrtno spodbujani, da bi nadaljevali šolanje po končani osnovni šoli.

Tudi *Nacionalni program ukrepov za Rome za obdobje 2017–2021* iz leta 2017 (*NPUR 2017–2021*) ima med strateškimi cilji zapisano, da država želi

izboljšati izobrazbeno strukturo Romov in izboljšati udeležbo otrok v programih predšolske vzgoje in šoloobveznih romskih otrok v rednem izobraževanju ter povečati vključenost mladih in odraslih v nadaljevanje izobraževalnega procesa v skladu z načelom vseživljenjskega učenja.

Podobno je bilo zapisano že v predhodnem tovrstnem dokumentu, ki se je nanašal na obdobje 2010–2015. Poleg tega *NPUR 2017–2021* v nadaljevanju še navaja, da bo *v obdobju, ki ga zajema*, ministrstvo, pristojno za izobraževanje, znanost in šport

razvilo in povezalo mehanizme, ki bodo pripomogli k učinkovitejšemu vključevanju Romov v predšolsko vzgojo, osnovno in srednjo šolo ter v neformalne oblike izobraževanja.

Tudi na tem področju ni razvidno, da bi se kateri od mehanizmov, ki se nanašajo na vključevanje Romov v srednjo šolo, že začel uveljavljati.

V drugem delu študije nas je zanimalo, kako Romi, ki se izobražujejo ali so se izobraževali, dojemajo in doživljajo odnos srednješolskih izobraževalnih institucij do njih samih in tudi do drugih romskih dijakov. V tem okviru smo se osredotočili na proučitev odnosa srednješolskih profesorjev do romskih dijakov – glede na mnenja in izkušnje romskih intervjuvancev in anketirancev samih.

Velika večina anketirancev je zapisala, da so imeli učitelji na srednji šoli do njih dober odnos – tako v smislu podpore, pomoči, spodbude kot motivacije. Ravno tako je velika večina menila tudi, da so jih učitelji sprejemali enakopravno kot ostale dijake. Podobno je o korektnem oziroma pozitivnem odnosu profesorjev govorila večina romskih intervjuvancev.

Pri omembah manjšega števila odstopanja učiteljev v negativno smer, kar se odnosa do romskih dijakov tiče, kot so, na primer, strožji odnos in nepravilno ocenjevanje, ne moremo govoriti o sistematičnem vzorcu slabega odnosa do romskih dijakov. Kljub temu pa se, po izjavah (nekdanjih) romskih dijakov, najdejo tudi nekateri učitelji, ki jim žaljiv oziroma šovinističen odnos do pripadnikov romske skupnosti nasploh ni tuj.

2.6 Dejavniki, ki vplivajo na vključenost in uspešnost Romov na vseh stopnjah rednega izobraževanja ter izobraževanja odraslih (s poudarkom na srednjih šolah), kot jih zaznavajo pripadniki romske skupnosti v Sloveniji (DS 4)

Namen te študije je bil identificirati dejavnike, ki vplivajo na (ne)vključenost in (ne)uspešnost Romov v izobraževalnem procesu na vseh stopnjah rednega izobraževanja ter izobraževanja odraslih v Sloveniji – kot jih zaznavajo pripadniki romske skupnosti v Sloveniji. Študija se osredotoča predvsem na srednješolsko raven, pa tudi na univerze in na institucije, ki nudijo programe za izobraževanje odraslih. Zaradi tesne povezanosti vzgojno-izobraževalne vertikale vse od vrtčevskega varstva do univerzitetne ravni pa analizira tudi položaj Romov na ravni osnovne šole in vrtca, področje njihove vključenosti in uspešnosti v izobraževanju pa povezuje s širšimi socialnimi, ekonomskimi, kulturno-lingvističnimi razmerami oziroma okoliščinami, v katerih živijo in iz katerih izhajajo romski dijaki in študentje.

Glavni vir informacij za to raziskavo so bili izobraženi Romi, ki so bodisi izpolnili spletno anketo (20 oseb), bodisi so bili intervjuvani (10 oseb). To so posamezniki, ki:

- že imajo zaključeno srednješolsko oziroma univerzitetno izobrazbo ali dokončan osnovnošolski oziroma srednješolski program na institucijah za izobraževanje odraslih;
- so še v fazi izobraževanja na srednjih šolah, univerzah ali institucijah za izobraževanje odraslih.

Prihajajo iz različnih okolij severovzhodne (SV) in jugovzhodne (JV) Slovenije, kjer beležimo največje koncentracije poselitve romske skupnosti v državi. Ti anketiranci in intervjuvanci po svoji izobrazbeni, zaposlitveni oziroma socialno-ekonomski strukturi odstopajo od povprečja v romski skupnosti. V primeru te populacije torej ne gre za reprezentativen vzorec, saj je povprečna stopnja izobrazbe in omenjene strukture v skupnosti nižja, verjetno pa so tudi izkušnje večine Romov na področjih izobraževanja in (posledično) zaposlitve slabše.

Na osnovi analize intervjujev s posamezniki romske narodnosti smo oblikovali pet kategorij dejavnikov vpliva na stopnjo vključenosti in uspeha Romov v izobraževalnem sistemu – s poudarkom na srednješolski stopnji izobraževanja. To sliko smo v primeru večine dejavnikov dopolnili še z analizo spletne ankete z namenom, da bi pridobili še bolj poglobljen vpogled v posamezne teme. Zaznali smo naslednje kategorije medsebojno povezanih dejavnikov:

- a) družinske in osebne okoliščine Romov;
- b) želje, motivi in aspiracije romskih otrok in mladostnikov za nadaljnje šolanje oziroma študij;
- c) izkušnje Romov v izobraževalnem sistemu;
- d) izkušnje in položaj Romov na trgu dela;
- e) drugi dejavniki.

Te dejavnike lahko pojmujeemo kot tiste, ki so na neposreden ali posreden način vplivali, da so se omenjeni romski intervjuvanci ter anketiranci prebili do nadpovprečne izobrazbene ravni v svoji skupnosti, mnogim drugim pa ta preboj ne uspe. Prve tri kategorije dejavnikov so najpomembnejše, saj imajo ali so imele v prvi vrsti lahko *sproten* in pretežno *neposreden vpliv* na stopnjo vključenosti in uspešnosti romskih otrok oziroma mladine v izobraževanju že v fazi njihovega lastnega (sedanjega ali preteklega) izobraževanja. Pri četrti kategoriji dejavnikov pa gre za *posreden vpliv* izkušenj in okoliščin, ki so jih starejši Romi doživeli na trgu dela,

informacije o tem pa so prišle do drugih, mlajših Romov, ki se šele izobražujejo in so na poti, da bi se lahko zaposlili. V peti kategoriji dejavnikov je podan samo izbor tistih, o katerih so najboljše govorili intervjuvanci in se jih ni dalo uvrstiti med predhodne kategorije. V analizo bi lahko dodali še nekaj dejavnikov vpliva na uspešnost in vključenost v izobraževalnem sistemu, kot je na primer področje zgodovine prisotnosti (vpisovanja in obiskovanja) romskih dijakov na posameznih srednjih šolah, a jih nismo upoštevali, ker jih intervjuvanci in anketiranci niso omenjali ali zaznali oziroma jim niso posvečali veliko pozornosti. Na tem mestu je treba dodati, da pri stanju zaznanih dejavnikov prihaja do velikih razlik predvsem na ravni SV – JV Slovenija, hkrati pa tudi znotraj posameznih ožjih regij, tako da je o njih težko sploševati.

Najpomembnejša kategorija dejavnikov je prva – tj. družinske in osebne okoliščine Romov. Sem sodijo dejavniki, ki izvirajo oziroma s katerimi se soočajo romski dijaki in študentje ali romski otroci ter mladina nasploh v svojem ožjem okolju družine, bližnjega sorodstva in soseske (na primer romskega naselja). Sem se uvrščajo:

- odnos družine oziroma domačega okolja do izobraževanja,
- spodbuda in pomoč družine,
- zaščitniškost in pretirane bojazni staršev,
- bivalno okolje in razmere,
- socialno-ekonomski položaj,
- jezik.

V okviru te kategorije dejavnikov bi si bilo treba predvsem aktivno prizadevati spremeniti najpogosteje zaznan odnos romskih staršev do izobraževanja, kjer slednje ni vrednota oziroma je po njihovem izobraževanje potrebno le do zaključka osnovne šole. Posledično romski učenci in dijaki v domačem okolju nimajo dovolj motivacije za izobraževanje in samozavesti na tem področju, kar je tudi glavni zaviralni razlog, da zelo majhen delež Romov nadaljuje izobraževanje po obveznem osnovnošolskem obdobju. Pomembno je, da domači svojim otrokom pri šolanju nudijo vsaj simbolično spodbudo in podporo, s ciljem, da bi se otroci v prihodnosti lahko tudi zaposlili. Takšna aktivna spodbuda staršev je bila zaznana praktično pri vseh anketirancih in intervjuvancih v naši raziskavi.

Na ravneh, višjih od osnovne šole, pa se med romskimi starši srečujemo tudi z dejavnikom prevelike zaščitniškosti in bojazni glede morebitnega izobraževanja otrok izven ožje domače regije. Ta pojav lahko vodi v začaran krog, ko slabo izobraženi in nasploh marginalizirani starši neradi »izpustijo« svoje otroke v nadaljevanje šolanja po končani osnovni šoli. Mnogi romski starši imajo namreč pomanjkanje izkušenj in informacij o izobraževanju v srednjih šolah v oddaljenejših krajih, kar je povezano tudi z njihovo prostorsko-socialno getoizirano v romskih naseljih. Takšnim staršem primanjkujejo predvsem jasno podane sintetizirane informacije, kakšne vrste izobraževanja so sploh na voljo za njihove otroke po osnovni šoli in čemu bi izobraževanje v srednji šoli »koristilo« oziroma katere možnosti bi se s tem odprle otrokom. Omenjeni dejavniki so tudi tesno povezani z bivalnim okoljem oziroma z bivanjskimi razmerami, kjer živijo romski dijaki, in s socialno-ekonomskim statusom njihovih družin. Položaj romske skupnosti na vseh omenjenih področjih je povprečno precej slabši od večinske populacije.

Eden najpomembnejših dejavnikov, ki romske otroke lahko zaznamuje že na samem začetku izobraževalne poti, pa je jezik. Materni jezik večine Romov v Sloveniji je romščina, področje jezika pa je v romski skupnosti izrednega pomena zaradi različnih razlogov – od kulturnih in identitetnih do vzgojno-izobraževalnih ter socializacijskih. Ker pa je učni jezik v šolah slovenščina, je v okoljih, kjer je materni jezik večine otrok romščina, še toliko pomembnejše, da so ti otroci predhodno vključeni tudi v vrtčevsko varstvo, da tam poleg socializacijskih veščin usvojijo še vsaj osnove slovenskega jezika. Na tem področju bi morali nujno sprejeti posebne ukrepe za socialno-ekonomsko najšibkejša romska okolja, kjer je raven slovenščine in pogosto tudi pismenosti praviloma tudi najslabša.

Druga kategorija dejavnikov so želje, motivi in aspiracije romskih otrok in mladostnikov za nadaljnje izobraževanje, sem pa sodijo naslednji dejavniki:

- želje, načrti in izkušnje v zvezi z nadaljnjim izobraževanjem,
- poklicne želje in
- možnosti za dokončanje osnovne šole na programih za izobraževanje odraslih.

V nasprotju s predhodno kategorijo, ki se je v prvi vrsti osredotočala na odnos romskih staršev oziroma domače skupnosti do izobraževanja nasploh in na okoliščine, iz katerih izhajajo romski učenci oziroma izobražujoča se mladina, se ta kategorija dotika odnosa samih romskih otrok oziroma mladostnikov do nadaljnjega izobraževanja po zaključeni osnovni šoli. Pri dejavniku želje, načrti in izkušnje v zvezi z nadaljnjim izobraževanjem, so anketiranci omenjali, da sta največji vpliv za vpis na srednjo šolo – poleg spodbude s strani družine – imela želja po pridobitvi poklica in možnosti lažje pridobitve zaposlitve. Izboru izobraževalne srednješolske in fakultetne smeri pa je najbolj botrovala vsebina izobraževalnega programa. Med poklicnimi željami, ki tudi vplivajo na tovrstni izbor in odnos do izobraževanja in smo jih obravnavali kot ločen dejavnik, lahko omenimo, da je največ anketirancev (v svoji mladosti) želelo/želi pridobiti poklic oziroma zaposlitev na pedagoškem področju. Tak položaj je gotovo posledica dejstva, da je delo na tem področju – v okviru različnih projektov ali preko javnih del – ena redkih možnosti, ki se mladim Romom v Sloveniji sploh ponuja na trgu zaposlitev. Poleg tega je specifična za Rome iz SV Slovenije še zaposlovanje v sosednji Avstriji. Na odnos Romov pa vpliva še en dejavnik, to je zavedanje učencev na osnovni šoli, da lahko osnovnošolski program formalno zaključijo na ustanovah za izobraževanje odraslih.

Tretja kategorija dejavnikov so izkušnje Romov v izobraževalnem sistemu. Sem sodijo:

- vključenost v predšolsko vzgojo,
- pomoč in podpora, na voljo romskim učencem in dijakom,
- odnos učiteljev do romskih učencev,
- odnos profesorjev do romskih dijakov,
- odnos sošolcev na osnovnošolski stopnji izobraževanja in višje,
- lastno (ne)izpostavljanje narodnostne pripadnosti romskih dijakov v šoli.

Omenjena je že bila tesna medsebojna povezanost med (ne)vključenostjo romskih otrok v predšolsko vzgojo in njihovim znanjem ter obvladovanjem slovenskega jezika. Kot kažejo rezultati spletne ankete, se nakazuje tudi povezava med obiskovanjem vrtca ter nadaljevanjem izobraževanja po končanem osnovnošolskem izobraževanju, saj je velika večina anketirancev obiskovala vrtec. Kot na področju jezika se tudi pri tem dejavniku kaže velik razkorak med SV in JV Slovenijo v prid prve. Na JV države je v romski skupnosti obiskovanje vrtca zelo redko,

če že pride do tega, pa starši vpišejo otroke v vrtec pozno. Vpis v vrtece je na splošno najbolj kritičen na območjih romske poselitve, ki so socio-ekonomsko najbolj deprivilegirana. Na ta območja bi torej morali osredotočiti specifične ukrepe motiviranja romskih staršev za vpis otrok v vrtece ter informiranje o prednostih, ki jih to prinaša tako za otroke, ko bodo vstopili v šolo, kot za same starše.

Slovenske srednje šole ne izvajajo posebnih ukrepov za pomoč oziroma podporo romskim dijakom, kot to velja za romske učence na ravni osnovnih šol. Nekateri intervjuvanci pa opazajo, da posamezni romski dijaki zaradi različnih razlogov v prvem ali drugem letniku obupajo in opustijo šolanje. Kljub temu, da imajo romski dijaki, tako kot vsi ostali dijaki, na šolah na voljo dopolnilni pouk, se je večina v spletni anketi strinjala oziroma zelo strinjala s trditvijo, da bi tudi v srednji šolah morale biti za Rome na razpolago dodatne oblike pomoči.

Posebna dejavnika, ki vplivata na vključenost in tudi uspešnost romskih dijakov, sta odnos učiteljev oziroma profesorjev do teh dijakov in še pred tem do romskih učencev. Večina anketirancev je imela pozitivne izkušnje odnosa s strani učiteljev na osnovni šoli, podobne pozitivne izkušnje so omenjali tudi za raven srednje šole. Ob primerjavi odgovorov, ki so bili podani za oris odnosa z učitelji v osnovni in profesorji v srednji šoli, lahko strnemo, da gre za zelo podobne odgovore, le da je šlo v primeru dijakov še za nekoliko bolj ugodno sliko odnosa. Največ je odvisno od posameznih profesorjev ter od dijakovih izkušenj z njimi. Večina intervjuvancev je omenjala korekten oziroma pozitiven odnos profesorjev do njih. Kot ločen dejavnik, ki vpliva zlasti na (občutek) vključenosti oziroma sprejetosti, je bil obravnavan še odnos neromskih sošolcev – ne glede na raven izobraževanja. Na splošno velja, da se čutijo Romi bolje sprejeti s strani (neromskih) sošolcev na srednjih šolah kot pa na osnovnih. V osnovnih šolah je tovrstni odnos najslabši v okoljih, kjer so Romi hkrati tudi najbolj marginalizirani in je splošen odnos do njih pretežno negativen. To velja zlasti za dele JV države. Boljši odnos v srednjih šolah je odraz večje zrelosti dijakov in večjega geografskega obsega ter raznolikosti regije ter krajev, od koder prihajajo dijaki.

(Ne)izpostavljanje lastne narodnostne pripadnosti romskih dijakov v šoli smo obravnavali kot poseben dejavnik zato, ker posredno nakazuje na to, koliko se romski otroci in mladina počutijo (ne)sprejete v šolskem okolju. Tu gre za povezavo med dejstvom, da je v marsikaterem okolju v državi še vedno prisotna stigmatizacija Romov, zato ostaja aktualno vprašanje, ali in če sploh se Romi v procesu izobraževanja želijo izpostavljati glede svoje narodnostne pripadnosti. Tako kot vsi drugi si tudi romski dijaki želijo biti sprejeti kot »običajni« ostali dijaki in zaradi svojega porekla ne želijo biti obravnavani kako drugače. Z višanjem stopnje izobrazbe se manjša tudi delež sošolcev in profesorjev, ki vedo, da je kdo med učenci/dijaki/študenti romske narodnosti. Nekateri izmed njih so glede svoje (samo)identifikacije z »romskostjo« postali bolj sproščeni v srednješolskem ali univerzitetnem okolju, kjer med sošolci vlada bolj sproščen odnos do raznolikosti.

Četrta kategorija dejavnikov so izkušnje in položaj Romov na trgu dela. Sem uvrščamo:

- delovne izkušnje romskih intervjuvancev in anketirancev,
- diskriminacijo pri zaposlovanju,
- »vdanost v usodo« pri iskanju zaposlitve,
- percepcije Romov o splošnem položaju pripadnikov romske skupnosti na trgu dela.

Izkušnje posameznikov iz romske skupnosti na trgu dela lahko pomembno vplivajo na druge pripadnike skupnosti, ki se še izobražujejo, in sicer tako, da jih motivirajo in stimulirajo k izobraževanju do ravni ter smeri, potrebnih za lažjo pridobitev željene zaposlitve. Nadpovprečno izobraženi in zaposleni romski posamezniki, kot je velika večina naših intervjuvancev in anketirancev, so lahko navdih mladim Romom v procesu izobraževanja. Kot je bilo že omenjeno, Romi, ki se jim sploh uspe zaposliti, delajo zlasti preko projektov in javnih del na omejenem naboru delovnih mest. Za njihovo skupnost, ki v veliki meri beleži visoko stopnjo socialno-ekonomske deprivilegiranosti, bi bilo nujno, da bi njeni pripadniki imeli na voljo večjo raznolikost zaposlitvenih možnosti. Po drugi strani pa bi bilo treba omogočiti, da bi nekatera že obstoječa delovna mesta, ki jih že sedaj zasedajo Romi, predvsem v vzgoji in izobraževanju, ne bila projektno pogojena, saj so potrebe po, denimo, romskih pomočnikih, stalne.

Pomemben dejavnik, ki negativno oziroma destimulativno vpliva na Rome v procesu izobraževanja, je diskriminacija na osnovi etnične pripadnosti pri iskanju zaposlitve. S to težavo se še vedno soočajo Romi tako iz SV kot iz JV Slovenije. (Potencialni) delodajalci zaradi svojih predsodkov romskih prosilcev pogosto ne izberejo za zaposlitev – pri tem pa gledajo na »kriterije«, kot so »tipični romski« priimek, kraj bivanja, izgled itd. Na tem področju bi bilo nujno ostrejšje ukrepanje pristojnih ustanov v državi, po drugi strani pa bi bilo treba Rome informirati o tem, kako pomembno je prepoznati in prijaviti tovrstno obravnavo, če so je deležni. Zaradi pogostosti tovrstnih slabih izkušenj in nekaterih drugih razlogov je v romski skupnosti pogost fatalističen pristop do izobraževanja in posledično do iskanja zaposlitve, ki ravno tako deluje zaviralno na področju uspešnosti in vključevanja v izobraževalni proces.

Kljub temu nespodbudnemu položaju pa se romski posamezniki, po izjavah intervjuvancev, ponekod zaposlujejo na različnih »netipičnih« delovnih mestih. Percepcije Romov o splošnem položaju pripadnikov romske skupnosti na trgu dela so ravno tako pojmovane kot pomemben dejavnik na področju uspešnosti in vključenosti Romov v izobraževalni sistem. Žal večina poslovno najbolj uspešnih Romov svojega narodnostnega porekla praviloma ne želi izpostavljati. Zato ti posamezniki v odnosu do svoje izvorne skupnosti ne morejo delovati kot neke vrste vzor, v odnosu do večinske populacije pa tudi ne pripomorejo k razbijanju predsodkov o »lenih in brezposelnih« Romih. Zopet se tu izpostavlja tudi specifična zaposlovanja Romov iz SV Slovenije v Avstriji zaradi boljših zaposlitvenih možnosti in zaslužkov tam. Kot je po eni strani obstoj trga dela bližnje sosednje države priložnost za ekonomsko preživetje številnih prekmurskih Romov, pa je hkrati to tudi velika škoda za intelektualno, kulturno in še kake vrste vitalnosti romske manjšinske skupnosti v Sloveniji.

V zadnjo kategorijo drugih dejavnikov smo uvrstili samo dva, ki so se ju romski intervjuvanci večkrat oziroma obširneje dotaknili s svojimi izjavami. To sta:

- nestimulativnost socialnih transferjev v odnosu do zaposlovanja ter
- vzorništvu znotraj romske skupnosti in pomanjkanje dovoljšnega števila romskih izobražencev.

Prvi dejavnik se nanaša predvsem na zaskrbljujoč položaj, ko je v nekaterih regijah pretežni del romske populacije odvisen od socialnih transferjev. Na tem področju lahko prihaja do začaranega kroga. Romski posamezniki v primeru zelo nizke izobrazbe ne morejo pričakovati

solidnih zaslužkov na delovnih mestih, ki so jim potencialno na voljo, ta finančno skromna plačila pa jih odvrtačajo od tega, da bi aktivno iskali zaposlitev in se za to tudi ustrezno izobrazili, potem pa ostanejo delovno neaktivni in finančno odvisni od socialnih prejemkov. Takšen položaj lahko vodi tudi v stanje pasivnosti glede izobraževanja – v nemotiviranost oziroma »vdanost v usodo«.

Kot je bilo že omenjeno, je v tem oziru zelo pomemben tudi obstoj vzornikov znotraj romske skupnosti, kar pojmuje kot posebej dejavnik. Med vzornike uvrščamo pripadnike romske izobraženske elite, ki aktivno delujejo tako v odnosu do pripadnikov romske skupnosti kot tudi do večinske populacije. Predvsem gre tu za člane Romskega akademskega kluba in za romske pomočnike. Na področju tega dejavnika pa se soočamo s pojavom premajhnega števila nadpovprečno izobraženih in zaposlenih Romov, ki bi bili hkrati tudi aktivni in vplivni predvsem v odnosu do mladih iz svoje skupnosti. V bolj odprtem in sprejemljivem okolju bi se verjetno izpostavilo več izobražencev, ki bi delovali kot vzorniki za mlajše Rome v fazi šolanja. Potencial t. i. romskih vzornikov, ki bi stimulatивно delovali na mlade Rome, ostaja neizkoriščen na številnih področjih – od medijev, kulture, do športa in poslovnih voda. Prav v vsakem izmed teh okolij v Sloveniji se najdejo uspešni Romi in mnogim je pot do uspeha prinesla ravno ustrezna in dovolj visoka izobrazba.

V tej študiji so torej obravnavani dejavniki, ki po mnenju pripadnikov romske skupnosti vplivajo na stopnjo (ne) vključenosti in (ne) uspešnosti Romov v rednem izobraževanju, pa tudi v izobraževanju odraslih. Ker gre za pri izobraževanju za tesno povezanost cele vzgojno-izobraževalne vertikale, smo se poleg poudarka na srednješolski ravni vseeno morali dotakniti tudi izobraževalnih stopenj pred in po njej.

Na osnovi analize stanja lahko trdimo, da bi se na področju nekaterih dejavnikov (kot npr. pomoč in podpora romskim dijakom) že na srednji rok lahko izboljšal položaj v smer nudenja pogojev za boljšo vključenost in uspešnost romskih dijakov ali študentov. Na splošno pa velja, da je sicer opaznejši napredek na področju izobraževanja Romov na ravneh, višjih od osnovne šole, podobno kot za osnovnošolsko stopnjo, mogoče pričakovati le ob sistematičnem kontinuiranem delu na dolgi rok na področju več dejavnikov hkrati. Univerzalnih rešitev in nasvetov za celotno romsko skupnost za področje izobraževanja za večino naštetih dejavnikov pri nas ne more biti zaradi velike medregionalne in celo znotraj regionalne kulturno-jezikovne kot tudi socio-ekonomske raznolikosti položaja romske skupnosti.

Zato bi veljalo imeti več različnih scenarijev, vezanih na omenjeni spremenljivki (socialno-ekonomski status, materni jezik oziroma znanje slovenščine) ali tudi druge spremenljivke. Hkratno oziroma sočasno delo na več področjih zahteva veliko stopnjo medsebojnega sodelovanja in usklajevanja predvsem pristojnih ministrstev in njim podrejenih ustanov s področij vzgoje-izobraževanja (od vrta do univerze), sociale (socialna politika), infrastrukture (bivalni pogoji) in dela (zaposlovanja). Seveda so možni napredki na posameznih področjih, a ti nimajo pravega, globljega učinka za skupnost, če niso povezani tudi z ostalimi kritičnimi področji, kjer romska skupnost beleži velike zaostanke oziroma marginaliziranost.

2.7 Dejavniki, ki vplivajo na vključenost in uspešnost Romov v izobraževalnem procesu na vseh stopnjah rednega izobraževanja ter izobraževanja odraslih, kot jih zaznavajo predstavniki izobraževalnih institucij in drugih organizacij (DS 4)

Namen te študije je bil identificirati dejavnike, ki po mnenju predstavnikov izobraževalnih institucij in organizacij, ki so z dejavnostmi redno prisotne v romski skupnosti, vplivajo na (ne)vključenost in (ne)uspešnost Romov v izobraževalnem procesu na vseh stopnjah rednega izobraževanja ter izobraževanja odraslih v Sloveniji. Podatke smo pridobili z osebnimi intervjuji. Izvedli smo sedem intervjujev s predstavniki izobraževalnih institucij, ki jih obiskujejo Romi, in štiri intervjuje s predstavniki organizacij, ki redno delajo z Romi v romskih naseljih.

Na osnovi izvedenih intervjujev smo identificirali najpogostejše dejavnike oziroma kategorije dejavnikov, ki po mnenju sodelujočih v raziskavi najbolj vplivajo na vključenost in uspešnost/neuspešnost Romov v izobraževalnem sistemu. Ti dejavniki so:

- a) družinske okoliščine,
- b) želje in potrebe romskih otrok in mladostnikov,
- c) izkušnje v izobraževalnem sistemu,
- d) znanje slovenskega jezika,
- e) priložnosti na trgu dela,
- f) stroški izobraževanja in socialni transferji ter
- g) drugi dejavniki.

V okviru kategorije »družinske in osebne okoliščine« smo obravnavali pet tem, in sicer: odnos družine oziroma domačega okolja do izobraževanja, spodbuda in pomoč družine, zaščitniškost in pretirane bojzani staršev, bivalno okolje in razmere, zaposlenost staršev in zgodnje poroke romskih otrok. Zlasti odnos družine do izobraževanja ter podpora in spodbuda družine so bili najpogosteje izpostavljeni dejavniki, ki naj bi igrali ključno vlogo pri vključevanju in uspehu romskih otrok v izobraževalnem sistemu. Predstavniki izobraževalnih institucij so si bili precej enotni glede tega, da imajo romski dijaki, ki so uspešni, običajno za sabo podporo in spodbudo staršev, da je staršem pomembno, da otroci šolo končajo. Romski starši, ki so zaposleni, praviloma bolj cenijo izobrazbo in tudi spodbujajo svoje otroke, da hodijo v šolo. Prav tako je pomembno, da imajo otroci doma vsaj osnovne pogoje za učenje in opravljanje domačih nalog. Prevelika zaščitniškost in pretirane bojzani romskih staršev pa so bile v raziskavi večkrat omenjene kot zaviralni dejavnik v procesu izobraževanja romskih otrok, saj starši zaradi različnih strahov svojim otrokom ne dovolijo nadaljnega izobraževanja, zlasti če to pomeni odhod v drug kraj, v neznano okolje. Še en dejavnik, ki prav tako negativno vpliva na nadaljnje izobraževanje romskih otrok, je tradicija zgodnjih porok. Pri tem gre v nekaterih primerih za prisilne poroke, ki jih organizirajo romski starši, v nekaterih primerih pa za prostovoljne poroke in »pobege«, ki so med romsko mladino še vedno precej razširjeni, čeprav jim nekateri romski starši tudi nasprotujejo.

Dejavnik, ki prav tako igra eno ključnih vlog pri vključenosti in uspešnosti romskih učencev in dijakov, je njihova lastna motivacija, želja po izobraževanju in pridobitvi poklica. Med našimi sogovorniki je prevladovalo mnenje, da Romi večinoma niso motivirani za izobraževanje zaradi izobraževanja samega ali želje po znanju, niti ne zaradi pridobitve določenega poklica, ki bi ga želeli opravljati. V intervjujih je bilo večkrat izpostavljeno, da se večina Romov izobražuje bolj

ali zgolj zaradi obveznosti in le toliko časa, dokler je to zanje nujno oziroma obvezno. Pri tem obstajajo razlike med SV in JV Slovenijo. Na SV države so romski otroci in mladostniki bolj motivirani za dokončanje osnovne šole in tudi nadaljevanje izobraževanja. Na JV države je takšnih primerov manj.

Želja po izobraževanju in vztrajanje v izobraževalnem sistemu sta v veliki meri pogojena s posameznikovimi preteklimi izkušnjami v tem sistemu, pa tudi z izkušnjami njemu bližnjih oseb. V okviru kategorije dejavnikov, ki smo jo poimenovali »izkušnje v izobraževalnem sistemu«, smo obravnavali pet tem: a) vključenost v predšolsko vzgojo, b) (neredno) obiskovanje pouka, c) pomoč in podpora romskim učencem/dijakom, d) odnosi s sošolci in učitelji ter e) vzornišvo znotraj romske skupnosti. Pri tem smo upoštevali tako prisotnost kot odsotnost posameznih izkušenj. Glede pomena vključenosti v predšolsko vzgojo se je izkazalo, da predstavniki srednjih šol in institucij za izobraževanje odraslih, s katerimi smo opravili intervjuje, večinoma niso bili seznanjeni s tem, koliko njihovih romskih dijakov je v zgodnjem otroštvu obiskovalo vrtec. Predstavniki nevladnih organizacij, ki delajo v romskih naseljih, pa so izpostavili pozitiven vpliv in pomen vključenosti romskih otrok v predšolsko vzgojo. Glede nerednosti obiskovanja pouka, ki je ena od pogostih težav romskih otrok v osnovnošolskem izobraževanju, smo od predstavnikov srednjih šol izvedeli, da je to problem tudi pri romskih srednješolcih. Ob tem so izrazili prepričanje, da bi lahko romski dijaki že samo z redno prisotnostjo pri pouku odpravili veliko učnih težav, s katerimi se soočajo v srednjih šolah. Dodatne oblike pomoči in podpore, kot so na primer na voljo romskim učencem v osnovnih šolah, v srednjih šolah nismo zaznali. Predstavniki srednjih šol, s katerimi smo se pogovarjali, o tem doslej niti niso razmišljali. Načeloma naj bi, po njihovem mnenju, zadostovali programi dodatne pomoči, ki so v srednjih šolah že tako ali tako na voljo vsem dijakom, ki potrebujejo pomoč. Kljub temu so ob našem poizvedovanju, če bi se jim zdeli podobni programi/ukrepi, kot jih imajo na osnovnih šolah (na primer romski pomočniki, učna pomoč v romskih naseljih), smiselni tudi za srednje šole in če bi po njihovem mnenju kaj prispevali k boljšemu uspehu romskih dijakov, večinoma odgovorili pritrdilno. Odnosi s sošolci in učitelji oziroma način, kako so romski učenci/dijaki sprejeti v šolskem kolektivu, je lahko eden od pomembnejših dejavnikov, ki romske otroke spodbuja ali odvrača od obiskovanja pouka in sodelovanja v izobraževalnem procesu. V naši raziskavi se je pokazalo, da imajo romski učenci v osnovnih šolah s tem precej več težav kot dijaki v srednjih šolah. Nesprejemanja ali izključevanja romskih dijakov s strani ostalih dijakov ali učiteljev na srednjih šolah praktično ne zaznavajo. To informacijo bi bilo dobro aktivneje razširjati med romskimi osnovnošolci in njihovimi starši, saj imajo le ti glede tega pogosto drugačna pričakovanja in strahove, zlasti če izhajajo iz lastnih slabih izkušenj v osnovnošolskem izobraževanju.

Znotraj romske skupnosti imajo na področju izobraževanja romski otroci malo vzornikov, po katerih bi se lahko zgledovali. Zato so toliko bolj pomembni vsi tisti uspešni romski srednješolci oziroma tisti Romi, ki so že zaključili srednješolsko ali celo višje stopnje izobraževanja. Njihova vloga v smislu vzora mlajšim pripadnikom romske skupnosti je zelo dragocena. S svojimi izkušnjami in rezultati lahko spodbujajo in motivirajo romske otroke za nadaljnje izobraževanje. Pokažejo jim, da obstajajo možnosti tudi za Rome in da če se potrudijo, lahko tudi sami dosežejo nekaj več. Izkušnje in spodbuda vzornikov iz romske skupnosti imajo zagotovo drugačno težo kot spodbuda s strani Neromov.

Dejavnik, o katerega vlogi so si bila mnenja naših sogovornikov najbolj različna, je znanje slovenskega jezika. Predstavniki srednjih šol so bili mnenja, da slovenski jezik romskim dijakom ne predstavlja težav. Takšna ocena morda drži za njihove romske dijake, ki so bili že v osnovni šoli verjetno najuspešnejši med svojimi vrstniki in jim jezik dejansko že prej ni povzročal težav. Vendar pa to ne pomeni, da (ne)znanje slovenskega jezika med romskimi otroki in mladostniki na splošno ni problem, ki je marsikomu od njih onemogočil, da bi se sploh vpisal v srednjo šolo. Lahko pa se omejeno razumevanje in izražanje v slovenskem jeziku odraža tudi v slabšem učnem uspehu in ocenah romskih dijakov, kar je včasih težko zaznati. Na to so v naši raziskavi opozarjali predstavniki organizacij, ki delajo z Romi v romskih naseljih, pa tudi predstavnik institucije za izobraževanje odraslih, ki so ugotavljali, da slovenski jezik romskim učencem in dijakom še vedno predstavlja precej težav.

Priložnosti na trgu dela so pogosto neposredno povezane z motivacijo Romov za izobraževanje. Če priložnosti za zaposlitev ni, se tudi izobraževanje v njihovih očeh ne spleča, saj le to zahteva veliko naporov in stroškov, ki se na koncu ne obrestujejo. Glede priložnosti za zaposlitev Romov so se v raziskavi pokazale določene razlike med SV in JV Slovenijo. SV Slovenija je, izhajajoč iz mnenj naših intervjuvancev, v tem pogledu bolj odprta in nudi Romom več možnosti za zaposlitev. Poleg tega Romom na SV Slovenije dodatne priložnosti za zaposlitev omogoča bližina Avstrije. Na JV Slovenije pa je zaposlitvenih priložnosti za Rome manj, tudi zato, ker imajo delodajalci več predsodkov glede zaposlovanja Romov. Dodatna ovira, ki zmanjšuje priložnosti Romov za zaposlitev, je njihova močna navezanost na okolje in skupnost, v kateri živijo. Ta navezanost in strah pred zunanjim svetom oziroma nezaupanje do zunanjega sveta Rome odvrača od iskanja zaposlitve tudi izven regije njihovega prebivališča, kjer bi bila odsotnost predsodkov s strani delodajalcev morda manjša in bi bilo priložnosti za delo več. Med mladimi Romi ponekod sicer obstaja želja po izselitvi iz romskega naselja, vendar pa jih tradicija in družinski vzorci pogosto zadržujejo, da bi poskusili z iskanjem priložnosti drugod. Precejšnjo vlogo pri tem igra tudi finančna negotovost in težave pri reševanju stanovanjskega vprašanja.

Različni socialni transferji in druge oblike pomoči socialno ogroženim družinam lahko igrajo pozitivno ali negativno vlogo pri odločanju Romov za (nadaljnje) izobraževanje, pa tudi za zaposlovanje. V raziskavi se je izkazalo, da so štipendije dejavnik, ki pozitivno prispeva k odločitvam romskih učencev (in njihovih družin) za nadaljnje izobraževanje, saj jim olajša plačevanje stroškov izobraževanja, ki so za marsikatero romsko družino previsoki. Poleg štipendij pozitivno vplivajo tudi možnosti subvencioniranih šolskih malic in kosil ter različne pomoči iz šolskih skladov. Precejšen delež naših sogovornikov pa je v intervjujih izpostavil tudi neustreznost sistema socialnih transferjev, ki naj bi deloval nestimulativno tako na izobraževanje kot kasnejše zaposlovanje Romov. Gre za to, da je lahko posameznik, ki si najde zaposlitev in za svoje delo dobiva plačo, ob koncu meseca finančno na slabšem, kot če bi ostal doma in živel od socialnih transferjev, ki njemu in njegovi družini pripadajo v primeru brezposelnosti oziroma nezaposlenosti. Dejstvo je, da se večina Romov zaradi neizobraženosti običajno lahko zaposli le na delovnih mestih, ki prinašajo najnižje dohodke. Ti dohodki lahko posledično vplivajo na znižanje nekaterih socialnih transferjev, ki jih prejema njegova družina, in na koncu je vsota vseh prihodkov družine ob zaposlitvi enega njenega člana na slabo plačanem delovnem mestu lahko nižja, kot bi bila brez te zaposlitve. Takšen sistem zagotovo ne spodbuja posameznikov k zaposlovanju, posledično pa pogosto tudi ne k izobraževanju, saj bi Romi večinoma, glede na njihovo izhodišče, potrebovali precejšen skok v izobrazbi, da bi si

lahko obetali znatno boljše plačano delovno mesto. To bi zahtevalo kar nekaj vložka energije, časa in tudi finančnih sredstev, zato na to pot marsikdo ne zmore, ne upa, ne želi, ali nima volje stopiti.

Na koncu omenimo še nekaj drugih dejavnikov, ki smo jih zaznali v raziskavi in se prepletajo z vsemi že omenjenimi ter negativno vplivajo na odločanje Romov za nadaljnje izobraževanje. Eden od njih je vsesplošna marginaliziranost in diskriminacija romske skupnosti, s katero se dnevno na različnih področjih življenja soočajo tudi mladi Romi. Te izkušnje zagotovo vplivajo na njihove življenjske izbire in odločitve, ki se marsikomu, ki takšnim izkušnjam nikdar ni bil izpostavljen, lahko zdijo nerazumljive. Med njimi je tudi opuščanje izobraževanja, včasih že pred zaključkom osnovne šole. Drug takšen dejavnik je pomanjkanje različnih izkušenj (socialnih, kulturnih idr.) in veščin (grafomotoričnih, jezikovnih idr.), ki so za mnoge njihove neromske vrstnike nekaj samoumevnega. Vse to v romskih otrocih ustvarja občutke nesamozavesti in nesamostojnosti, ki predstavljajo precejšnjo oviro pri njihovem izobraževanju.

Zaznani dejavniki vpliva na vključenost in uspešnost Romov v izobraževalnem sistemu ter na odločanje Romov za nadaljnje izobraževanje odpirajo celo paleto področij, na katerih bi bila možna in potrebna intervencija države za izboljšanje situacije. Pri tem je treba upoštevati, da rešitve nikakor ne smejo biti enoznačne za vse, temveč morajo biti prilagojene konkretnim potrebam posameznih skupin. Ukrepi pa bi morali biti pripravljeni v sodelovanju s pripadniki romske skupnosti.

3. Priporočila za izboljšanje izobrazbene strukture Romov v Sloveniji, glede na mnenja intervjuvancev in anketirancev

3.1 Priporočila anketirancev

V tem sklopu smo analizirali mnenja oziroma odgovore na različice vprašanja v spletni anketi, ki se glasi: *Kakšni bi bili lahko ukrepi za izboljšanje položaja Romov na področju izobraževanja?* Anketiranci so v poljubnem obsegu odgovarjali na t. i. odprto vprašanje, torej niso imeli vnaprej ponujenih možnih odgovorov. Vprašanje oziroma odgovori so primerni zato, da lahko na jednat način prikažemo priporočila izobraženih Romov, na katerih področjih oziroma kako bi bilo treba najbolj odločno ukrepati, da bi lahko izboljšali položaj pripadnikov romske skupnosti v izobraževanju. Odgovori se ne nanašajo konkretno samo na izobraževanje na stopnjah po končani osnovni šoli, temveč na izobraževanje na splošno.

Prva različica vprašanja se glasi: *Kaj bi po vašem mnenju lahko/morala narediti država, da bi prispevala k izboljšanju položaja Romov na področju izobraževanja?* Nanj je odgovorilo 16 anketirancev. Odgovore na to vprašanje lahko razvrstimo v naslednje kategorije priporočil (nekateri anketiranci so se v svojih odgovorih dotaknili tudi več tem hkrati):

- 1) **Ukrepi, ki se nanašajo na primer (ne)obiskovanja šole:** ti so bili izpostavljeni največkrat (5 krat) – neobiskovanje pouka pa s tem izpostavljeno kot velik problem v romski skupnosti. Splošno skupno mnenje ali priporočilo anketirancev bi lahko tu strnili kot »kaznovanje staršev, ki ne pošiljajo svojih otrok redno v šolo«. Zrcalna slika

oblikovanja tega ukrepa je »več spodbude za redno izobraževanje« s ciljem, da učenci čim manj manjkajo pri pouku. V tem sklopu se je eno priporočilo nanašalo tudi na možnost raztegnitve tega ukrepa tudi na raven srednjih šol. Nekatera mnenja so bila tu bolj konkretna, kako naj bi se kaznovalo starše, ki otrok ne pošiljajo redno v šole. Kazni naj bi bile predvsem v obliki prekinitve oziroma odvzema različnih socialnih transferjev.

- 2) Ukrepi na področju socialne politike – delimo jih na dve podkategoriji, pri katerih so po trije posamezniki podali podobne odgovore:
  - a) Strožji pogoji za socialne prejemke: tu je skupni imenovalac odgovorov usmerjen v to, da bi država morala na področju socialne politike pristopati s strožjimi pogoji zaradi tega, da ne bi (del) romske populacije (p)ostal preveč pasiven na ekonomskem (in verjetno tudi na izobraževalnem) področju ter odvisen samo od tovrstne pomoči.
  - b) Pomoč Romom, ki se izobražujejo: na tem področju so anketiranci menili predvsem, da bi država morala nuditi več podpore romskim dijakom ali študentom (in njihovim družinam), da bi jih tako motivirala in jim ekonomsko olajšala nadaljnje izobraževanje – npr. s štipendijami in subvencijami za prehrano, prevoz, nastanitev in potrebščine.
- 3) Uvedba projektov z izobraževalnimi vsebinami ali zaposlitvenimi možnostmi za Rome – delimo jih na dve podkategoriji, ki sta medsebojno tesno povezani:
  - a) Uvedba oziroma izvajanje projektov, usmerjenih na Rome v izobraževanju: podano je bilo priporočilo, da bi bilo treba zagnati več projektov, namenjenih izobraževalnim tematikam za romsko skupnost (motiviranje, pomoč, informiranje itd.). Še dve priporočili, ki sodita v to podskupino, pa omenjata, da bi bilo treba pri tovrstnih projektih opustiti oznako »romski«, ker se s tem preveč poudarja, kot da (samo) Romi potrebujejo učno pomoč oziroma so manj sposobni, in se jih ločuje od večinskega prebivalstva. Po mnenju enega od anketirancev bi morali biti pomočniki na voljo za vse, ki potrebujejo pomoč v šoli, ne le za Rome.
  - b) Uvedba projektov, ki nudijo zaposlitvene možnosti za Rome: tu je šlo za dve priporočili, osredotočeni na projektno delo. Pri prvem je šlo samo za kratko formulacijo predloga, naj se čim več mladih Romov zaposli na projektih. Drugo priporočilo se samo posredno nanaša na to temo, ob predpostavki, da se romske pomočnike še naprej zaposluje projektno. Govori namreč o potrebi po sistemizaciji delovnega mesta romskega pomočnika – tako na osnovnošolski kot na srednješolski ravni.
- 4) Ukrepi na pedagoškem področju: gre za ukrepe za romske in neromske učence. Eno priporočilo se nanaša na to, da bi morali skrbeti, da imajo vsi učenci pri izobraževanju enake pogoje, drugo govori o tem, da bi morali romski učenci imeti dodatno pomoč pri učenju in »več časa za učenje«. Tretji anketiranec pa je predlagal uvedbo izbirnega predmeta o romski kulturi, da bi se na ta način večinska populacija bolj seznanila s tem področjem, romski sošolci pa bi se tudi po zaslugi tega počutili sprejete.
- 5) Ukrepi, povezani s družbeno-bivanjskimi razmerami: odgovora v tem okviru govorita predvsem o tem, da bi se morale oblasti bolj informirati o dejanskih bivalnih razmerah v romskih naseljih in namenjati za urejanje le-teh več (razpisnih) sredstev – pri tem pa spodbujati tudi romsko lastno iniciativo.

Druga različica vprašanja se glasi: *Kaj bi po vašem mnenju lahko/morali narediti učitelji, da bi prispevali k izboljšanju položaja Romov na področju izobraževanja?* Nanj je odgovorilo 16 anketirancev. Odgovore na to vprašanje lahko razvrstimo v naslednje kategorije priporočil (nekateri anketiranci so se v svojih odgovorih dotaknili tudi več tem hkrati):

- 1) Učitelji naj romske učence/dijake obravnavajo enako kot ostale: to bi lahko strnili, da je skupno sporočilo treh anketirancev. Eden od njih je dejansko zapisal le, da ima veliko učiteljev tudi predsodke v odnosu do Romov, ki vplivajo na njihovo delo, s čimer sicer ni odgovoril na vprašanje, temveč le orisal percepcijo stanja v šolah.
- 2) Sodelovanje z romskimi starši: pod to kategorijo sodijo odgovori, ki trdijo, da bi bilo treba za namen izboljšanja položaja Romov v izobraževanju sodelovati ali komunicirati s starši romskih učencev oziroma dijakov. Eden je predlagal tudi sodelovanje s širšo romsko skupnostjo ter institucijami, ki se ukvarjajo z Romi.
- 3) Ustrezen način dela z romskimi učenci/dijaki: pod to kategorijo uvrščamo največ odgovorov – to je pet. Ti se nagibajo predvsem k temu, da bi morali učitelji romske učence ali dijake bolj spodbujati k učenju, jim nuditi pomoč na področjih, kjer to potrebujejo, in nasploh na pravi način delati s to populacijo.
- 4) Upoštevanje specifičnih razmer, iz katerih izhajajo romski učenci/dijaki: trije anketiranci so zapisali, da bi morali učitelji bolj upoštevati okoliščine oziroma razmere, iz katerih izhajajo romski učenci ali dijaki – temu pa prilagajati tudi način dela z njimi.
- 5) Učitelji naredijo dovolj: trije romski anketiranci so bili mnenja, ki bi ga enostavno lahko povzeli kot »učitelji naredijo dovolj«.

Tretja različica vprašanja se glasi: *Kako bi po vašem mnenju romski starši lahko (bolj) prispevali k boljši izobrazbi svojih otrok?* Nanj je odgovorilo 18 anketirancev. Odgovore na to vprašanje lahko razvrstimo v naslednje kategorije priporočil (nekateri anketiranci so se v svojih odgovorih dotaknili tudi več tem hkrati):

- 1) Spodbujanje romskih otrok za izobraževanje: – daleč največ odgovorov anketirancev se osredotoča na spodbudo, ki bi jo morali romski starši nuditi svojim izobražujočim se otrokom. V tem oziru gre za različice spodbud:
  - a) (Večje) spodbujanje romskih otrok za izobraževanje, ker je to vrednota: poleg zelo kratkih odgovorov večine anketirancev, pa so nekateri dopisali, da bi morali starši pri spodbujanju otrok za to, da se šolajo, pokazati otrokom tudi zanimanje za njihovo učenje, spodbujati radovednost in verjeti vanje. Različice tega odgovora je zapisalo kar 9 anketirancev.
  - b) Spodbujanje romskih otrok za redno obiskovanje pouka: 6 anketirancev je poudarilo, da bi starši morali skrbeti, da njihovi otroci redno obiskujejo pouk. Pri tem bi jih morali spodbujati in biti v zvezi s tem tudi v kontaktu s šolo.
  - c) Spodbujanje otrok za izobraževanje po končani osnovni šoli: eden od anketirancev je omenil, da bi starši morali spodbujati otroke tudi za vpis v srednjo šolo oziroma na univerzo.

- 2) (Večje) sodelovanje staršev s šolo: pri tem so anketiranci mislili predvsem na (boljše) komuniciranje staršev s predstavniki šole, zlasti kar se tiče udeležbe na govorilnih urah, roditeljskih sestankih ipd.
- 3) Drugi ukrepi: sem smo uvrstili dva različna predloga, ki se nanašata na vlogo staršev v izobraževanju njihovih otrok. Prvi govori o potrebi po opolnomočenju staršev in seznanjanju s pomenom vzgoje in izobraževanja kot poti za izhod iz revščine; drugi se osredotoča na to, da bi morali starši romskih otrok prevzeti večjo odgovornost za izobraževanje svojih otrok, namesto da pričakujejo, da bodo to vlogo opravljali zaposleni pri projektih z izobraževalnimi vsebinami.

3.2 Priporočila intervjuvancev

V tem sklopu smo povzeli predloge za izboljšanje položaja Romov na področju izobraževanja v Sloveniji, ki so jih podali naši intervjuvanci, tako Romi kot predstavniki izobraževalnih institucij in organizacij, ki so s svojim delom redno prisotne v romskih naseljih.

Po mnenju večine predstavnikov srednjih šol bi bilo dobro, če bi imeli **na srednjih šolah zaposleno dodatno osebo, ki bi bila usposobljena za delo z Romi in bi romskim dijakom nudila učno pomoč** ter po potrebi pomagala tudi v drugih situacijah, ko romski dijaki potrebujejo podporo, a se jim učitelji zaradi kulturnih razlik ne uspejo približati na ustrezen način. Po njihovem mnenju bi bilo dobro, če bi bila ta oseba iz romske skupnosti, da bi se lažje približala romskim dijakom, ker bi bolje poznala njihov način življenja in razmišljanja, njihove izkušnje in izzive, s katerimi se soočajo. V vsakem primeru bi morala biti ta oseba ustrezno strokovno usposobljena. Nekateri intervjuvanci so menili, da bi bilo dobro, če bi ta oseba delala v razredu skupaj z učiteljem, kadar je v razredu večje število romskih dijakov. Drugi so bili mnenja, da bi morala takšna oseba delati z romskimi dijakom individualno po potrebi, lahko v šoli ali pa tudi v romskem naselju. Nekateri so poudarjali, da se takšne oblike pomoči ne bi smelo predstavljati kot posebne pomoči (samo) za romske dijake, ker bi jih na tak način stigmatizirali. Eden od predlogov je bil tudi, da bi bila takšna strokovno usposobljena oseba na voljo več šolam v določenem okolišju; da bi jo šole lahko poklicale, ko bi potrebovale pomoč pri delu z romskimi dijakom. Tudi pripadniki romske skupnosti so se strinjali, da bi bila dodatna učna pomoč na šolah dobrodošla. Ob tem pa je večina od njih opozarjala, da oseba, ki bi bila na šoli na voljo za pomoč romskim dijakom, ne bi smela biti pripadnica romske skupnosti in zaposlena izrecno za pomoč Romom, saj bi se na tak vzpostavljala in utrjevala miselnost, da romski dijaki avtomatično potrebujejo pomoč, ker so Romi. Poleg tega bi se na ta način postavljalo v neugoden položaj tiste romske dijake, ki ne želijo razkriti svoje etnične pripadnosti.

Po oceni predstavnic nevladne organizacije, ki delata z Romi v več romskih naseljih v jugovzhodni Sloveniji, bi romskim dijakom na njihovem območju zelo prav prišel podoben program, kot ga sedaj izvajajo za osnovnošolce. Gre za **program učne pomoči in različnih drugih oblik podpore romskim mladostnikom v popoldanskem času, vključno z zagotavljanjem mirnega prostora, kjer bi se dijaki lahko nemoteno učili in opravljali domače naloge**, za kar mnogi doma nimajo pogojev. Tudi nekateri Romi so poudarili potrebo po učni pomoči in podpori, ki bi bila romskim dijakom na voljo v popoldanskih urah, nekje v bližini njihovega doma.

Predstavnici organizacije, ki izvajata programe za Rome v romskih naseljih v JV Sloveniji, sta podali mnenje, da bi bilo **treba v osnovni šoli poskrbeti za to, da romski učenci zaključijo vsaj 7. razred, da imajo potem vsaj možnost vpisati se še naprej na dvoletne poklicne programe** in si tako pridobiti nek poklic. Pri tem bi bilo, po njunem mnenju, če ne gre drugače, treba tudi nekoliko spustiti kriterije glede doseganja standardov znanja. Drugače so Romi, ki izpadejo iz osnovnošolskega programa pred zaključkom 7. razreda, praktično obsojeni na to, da ne bodo nikdar prišli do poklica, s tem pa so močno omejene tudi njihove zaposlitvene možnosti

Eden od ukrepov, ki so ga predlagali naši sogovorniki iz JV Slovenije, je **uvajanje dodatnega učenja slovenskega jezika za romske otroke v osnovni šoli**. Znanje slovenskega jezika, ki je učni jezik v šolah, predstavlja osnovo za to, da lahko učenci uspešno sodelujejo v učnem procesu in napredujejo iz razreda v razred vse do zaključka devetletke in naprej. Obstoječi sistem romskim otrokom, vsaj na JV Slovenije, ne omogoča, da bi se naučili slovenskega jezika v zadostni meri za uspešno sodelovanje pri pouku in opravljanje vseh nalog, ki jih šolski sistem od njih zahteva. Brez zadostnega znanja slovenskega jezika enostavno ne morejo biti uspešni niti v osnovni šoli, kaj šele v srednjih šolah.

K boljšemu znanju slovenskega jezika bi pripomogel tudi ukrep, ki so ga predlagali romski izobraženci, in sicer je to **uvedba obveznega obiskovanja vrta vsaj eno leto pred vstopom v šolo**. Spodbujanje vključevanja romskih otrok v predšolsko vzgojo je že več kot desetletje eden od prednostnih ukrepov politike izobraževanja Romov, vendar na način, kot se izvaja, ne prinaša zadostnih rezultatov. Precejšen del romske predšolske populacije še vedno ostaja izven tega sistema. Rezultati pri tistih romskih otrocih, ki obiskujejo vrtec, pa so spodbudni in kažejo, da bi ta ukrep vsekakor kazalo okrečiti in nadgraditi. Pri tem bi bilo treba izhajati iz analize dejavnikov, zaradi katerih romski starši svojih predšolskih otrok ne pošiljajo v vrtec, in delati celostno na odpravi ovir na različnih področjih.

Eden od predlogov predstavnikov nevladnih organizacij, kako bi lahko izboljšali znanje slovenskega jezika romskih otrok in spodbudili njihovo širšo družbeno vključenost, je bil, da **naj se na različne načine spodbuja in omogoča udeležba romskih otrok na različnih izvenšolskih dejavnostih, na primer športnih in kulturnih**, kjer bi se družili tudi z neromskimi vrstniki. Izkušnje posameznih romskih učencev, ki so vključeni v takšne aktivnosti, kažejo, da so ti otroci veliko bolj samozavestni, imajo širšo socialno mrežo, bolj so motivirani za različne nove izkušnje, več so v stiku s slovenskim jezikom, več ga uporabljajo in zato tudi bolje obvladajo. V nasprotju z njimi pa romski otroci, ki so v stiku s slovenskim jezikom in slovenskimi vrstniki le v šoli, pogosto po cel dan sploh ne spregovorijo slovenske besede.

Romski izobraženci so v zvezi s srednješolskim izobraževanjem izpostavili problem, ki ga opažajo znotraj romske skupnosti, in bi ga lahko poimenovali problem odloženega zadovoljstva. Gre za to, da mnogi Romi, tako mladostniki kot njihovi starši, ne zmorejo sprejeti določenega odrekovanja in truda za doseg cilja, ki jim bo prinesel zadovoljstvo (nagrado) šele čez nekaj let oziroma nekoč v prihodnosti. Glede na to, da so mnogi navajeni živeti iz dneva v dan, pogosto niti ne vidijo oziroma si ne znajo predstavljati nagrade, ki jim jo lahko prinese uspešno zaključena srednja šola ali celo višja stopnja izobrazbe. Za odpravljanje omenjenega problema, ki nastaja zaradi pričakanj in želja po takojšnji zadovoljitvi potreb (zlasti gre tu za finančne potrebe), so nekateri romski izobraženci predlagali **vzpostavitev sistema spodbud in**

ugodnosti, ki bi romskim staršem dale motivacijo, da svojim otrokom dovolijo in jih spodbujajo k nadaljnjemu izobraževanju. Takšen **sistem bi moral vključevati ukrepe, ki bi že v času izobraževanja otrok romskim družinam prinesli določene koristi in prednosti v primerjavi s tistimi, katerih otroci se ne izobražujejo.**

Naši romski sogovorniki so izpostavili še en element, ki bi ga kazalo aktivneje upoštevati pri načrtovanju ukrepov za spodbujanje dviga izobrazbene ravni romske skupnosti. Gre za **sodelovanje romskih izobražencev pri pripravi in izvajanju politik in ukrepov države**. Oni so namreč tisti, ki se zavedajo vrednosti in pomena izobrazbe, hkrati pa imajo izkušnje z življenjem v romski skupnosti, poznajo način razmišljanja Romov, njihov pogled na svet, njihove bojzani in predsodke, življenje s stigmo, izkušnje z diskriminacijo, težave pri izobraževanju, zaposlovanju. Poznajo in razumejo tudi različne načine ravnanja, ki jih Romi uporabljajo za spopadanje z vsem naštetim. Aktivnejše izkoriščanje resursov romskih izobražencev, ki so pripravljene sodelovati pri skupnih aktivnostih za izboljšanje situacije na področju izobraževanja Romov v Sloveniji, je lahko v korist tako romski skupnosti kot državi, romskim izobražencem pa država s tem podeli tudi določeno priznanje za njihove dosežke.

Eden od ukrepov, ki bi lahko pripomogli k množičnejšemu odločanju Romov za vpis na srednje šole, je tudi **uvedba javnega prevoza do romskih naselij**, saj imajo romski dijaki sicer problem že s samim dostopom do srednjih šol.

Možnost pridobitve štipendije za romske srednješolce in študente v Sloveniji že obstaja, vendar pa se je med našimi sogovorniki večkrat pojavilo mnenje, da so romski starši o tem premalo obveščeni. Predlagali so **uvedbo aktivnejšega obveščanja potencialnih romskih dijakov in študentov ter njihovih staršev o možnostih pridobitve štipendij, pogojih za njihovo obdržanje in širše o pomenu štipendij**. Obveščanje bi moralo biti prilagojeno romski skupnosti, ne pa vključeno v splošne aktivnosti obveščanja o štipendijah, ki so namenjene vsem, a Romov pogosto ne dosežejo. Bodisi do njih niti ne pridejo, bodisi jih Romi ne razumejo.

Poleg ukrepov, ki so neposredno povezani s spodbujanjem izobraževanja ter različnimi oblikami pomoči in podpore Romom v izobraževalnem procesu, je za dosego dolgoročnih pozitivnih rezultatov enako pomembno nasloviti tudi druge dejavnike, ki posredno vplivajo na izobraževanje Romov. Med njimi so naši sogovorniki, tako Romi kot Neromi, največkrat omenjali **potrebo po spremembi sistema socialnih transferjev**, saj trenutni sistem deluje nestimulativno tako na izobraževanje kot na zaposlovanje Romov. Do položaja, ko je posameznik ali njegova družina v finančnem smislu na boljšem, če ni zaposlen, kot če ima redno zaposlitev, ne bi smelo prihajati, saj to vodi v pasivnosti in nemotiviranost tako za zaposlovanje kot izobraževanje. Na ta način se ohranja začaran krog neizobraženosti, nezaposlenosti, družbene marginaliziranosti in večne odvisnosti od socialnih podpor. Naši sogovorniki so predlagali, da bi moral vsakdo, ki je dela zmožen, v zameno za prejemanje socialne podpore nekaj prispevati družbi, na primer opravljati določena družbeno koristna dela, ali pa se v času prejemanja podpore dodatno izobraziti oziroma aktivno iskati (in tudi najti) zaposlitev. V vsakem primeru bi moral biti posameznik, ki nekaj aktivno počne za izboljšanje svojega položaja, finančno ali kako drugače na boljšem kot nekdo, ki ne naredi praktično ničesar.

Poleg vsega zgoraj naštetega je za izboljšanje položaja Romov na področju izobraževanja nujno treba **nasloviti tudi stanovanjsko problematiko in nemogoče bivanjske razmere**, v katerih živijo mnoge romske družine. Tudi to je ena od prednostnih nalog politike in programov za Rome v Sloveniji že vrsto let, a se zadeve premikajo prepočasi, ponekod sploh ne. Zato bi bilo treba razmisliti o drugačnih pristopih, ki bi bili bolj učinkoviti. Med njimi bi lahko bil tudi **prenos nekaterih pristojnosti z občinske na državno raven**, s čimer bi se izognili neenakopravni obravnavi posameznih romskih skupnosti zaradi različnega odnosa občin do reševanja romske problematike¹ na njihovem območju. Določeni ukrepi bi bili možni in dobrodošli tudi na področju **lajšanja možnosti selitve posameznikov ali družin iz romskih naselij v druga okolja**. Predvsem med mladimi Romi ponekod obstaja želja po izselitvi, vendar mnogi za to nimajo realnih možnosti. Precejšnjo vlogo pri tem igrajo tudi finančna negotovost in težave z reševanjem stanovanjskega vprašanja. Na tem področju je zagotovo kar nekaj možnosti, s katerimi bi država romskemu posameznikom lahko priskočila na pomoč in olajšala njihov korak v novo/drugačno življenje, na primer z različnimi subvencijami za najemnine, z zagotavljanjem neprofitnih stanovanj.

Smiselno bi bilo razmisliti tudi o **spremembi pristopov ali strategij na posameznih področjih, ki so trenutno sicer (morda celo zakonsko) urejena, a država nima zadostnih kapacitet, bodisi človeških, finančnih, materialnih ali drugih, za izvajanje predvidenih ukrepov**. Zaradi tega večkrat prihaja do neukrepanja pristojnih institucij in toleriranja določenih situacij, ki so neprimerne, lahko tudi nezakonite. Takšen je položaj ponekod na področju osnovnega šolstva v primeru neobiskovanja pouka oziroma ponavljajočih se daljših neopravičenih odsotnosti otrok od pouka. Takšen je pogosto tudi položaj na področju različnih policijskih zadev, ko se določenih prekrškov ali kaznivih dejanj sploh ne obravnava ali se jih ne obravnava ustrezno. Prav tako pogosto prihaja do neukrepanja na področjih, ki so v pristojnosti centrov za socialno delo. Zelo verjetno pa še kje. Takšne razmere postavljajo v neugoden položaj institucije, ki so pristojne za ukrepanje, a ne morejo ukrepati, po drugi strani pa v širši javnosti vzbujajo občutek, da so Romi privilegirani, ker so v praksi izvzeti iz določenih pravil, ki sicer veljajo za vse prebivalstvo. To ustvarja oziroma utrjuje negativen odnos večinskega prebivalstva do Romov, s čimer se dodatno otežuje njihova integracija v družbo.

V raziskavi smo večkrat naleteli tudi na opozorila o **pomanjkljivostih ali neustreznosti projektnega financiranja ukrepov, namenjenih izboljšanju položaja romske skupnosti**. Na področju izobraževanja je projektno financiranje pogosto neustrezno zato, ker šele kontinuirano, več let trajajoče delo prinese določene vidne rezultate, projekti pa so časovno omejeni. Čeprav občasno prihaja do naknadnega podaljševanja ali razpisovanja podobnih projektov, ima vsaka prekinitvev dela na tem področju zelo neugodne posledice. Kot so poročali intervjuvanci v naši raziskavi, že mesec ali dva trajajoča prekinitvev izvajanja aktivnosti praktično vrne stvari nazaj v začetno stanje. Če se poleg prekinitvev zamenjajo še izvajalci aktivnosti, je potrebnega še toliko več ponovnega začetnega zagona. V zvezi s tem je na področju izobraževanja pomembna **vloga Ministrstva za šolstvo, znanost in šport, ki bi moralo pravočasno načrtovati nadaljnje ukrepe in poskrbeti za neprekinjeno izvajanje tistih, ki se izkažejo za učinkovite in za katere ministrstvo ocenjuje, da so še naprej potrebni**.

¹ Ta izraz je bil tu namenoma uporabljen namesto bolj nevtralnega, tematika, saj gre v primeru bivanjskih razmer marsikje v Sloveniji dejansko za problematične razmere.

4. Sklepne misli

V predhodnem poglavju so bila glede možnih ukrepov za izboljšanje vključenosti in uspešnosti romskih otrok in mladih v procesu izobraževanja povzeta priporočila in podani sintetizirani orisi stanja s strani vseh ciljnih skupin raziskave, to je romskih izobražencev, predstavnikov srednjih šol, predstavnikov institucij za izobraževanje odraslih ter predstavnikov organizacij, ki so s svojim delovanjem redno prisotne v romski skupnosti. V zaključnem poglavju pa podajamo še sklepne misli avtorjev raziskave.

Kljub pomanjkanju statističnih podatkov o stopnji izobraženosti romske skupnosti v Sloveniji je splošno znano, da je stanje na tem področju izredno slabo. Zlasti kritično je zaostajanje romske skupnosti na ravni srednješolskega in univerzitetnega izobraževanja v primerjavi z večinskim prebivalstvom, kar je pokazala tudi naša raziskava. Za izboljšanje položaja je potrebna aktivna intervencija države, saj ni pričakovati, da bi se stanje v danih razmerah lahko izboljšalo samo od sebe. Kvečjemu obratno, saj slab položaj celotne skupnosti zavira oziroma onemogoča tudi napredovanje posameznikov, ki si izobrazbe (in kasneje zaposlitve) želijo. Pri tem ne gre zanemariti dejstva, da je romska skupnost demografsko gledano, v nekaterih predelih, zlasti na jugovzhodu države, še vedno izrazito mlada populacija – delež mladoletnega prebivalstva je tudi še enkrat višji od deleža v večinski populaciji. Če bo večji del te mlade populacije ostal neizobražen, lahko v prihodnosti pričakujemo še povečano število romskih posameznikov in družin, ki bodo v »najboljšem« primeru odvisni od socialnih transferjev, v najslabšem primeru pa se bodo preživljali s kriminalnimi posli, saj legalnih zaposlitev zanje ne bo. Nobeden od teh scenarijev za družbo in državo ni zaželen in ne bi smel biti sprejemljiv. Zato bi si morali vsi deležniki, tako Romi kot večinska skupnost in pristojne institucije, prizadevati za dvig izobrazbene ravni med (mladimi) Romi in (posledično) za večjo vključenost na trg dela ter dvig socialno-ekonomskega standarda romske skupnosti. Ob tem ni odveč dodati tudi, da ima lahko dvig splošne izobrazbene ravni v romski skupnosti ključno vlogo pri ohranjanju njene kulturne vitalnosti.

Za učinkovito načrtovanje in izvajanje ukrepov ter doseganje ciljev na področju srednješolskega in univerzitetnega izobraževanja morajo biti izpolnjeni določeni predpogoji: opravljene morajo biti relevantne analize stanja; kontinuirano in sistematično se morajo zbirati različni kvantitativni in kvalitativni podatki o izobraževanju Romov; ključni dokumenti (strategije, programi ukrepov), ki se na državni ravni ukvarjajo s področjem izobraževanja Romov, pa morajo imeti obširneje, podrobneje in merljivo zastavljene cilje.

Glede zbiranja podatkov, na podlagi katerih bi se načrtovali ukrepi za spodbujanje srednješolskega in univerzitetnega izobraževanja Romov ter spremljali njihovi učinki, predlagamo naslednje:

- Zbiranje in spremljanje kvantitativnih podatkov o romskih dijakih in študentih na rednih in izrednih izobraževalnih programih na dolgi rok. Pri tem bi bil minimum vsaj pridobiti podatke o številu vpisanih romskih dijakov/študentov ter podatke o tem, na katere šole oziroma fakultete (ter izobraževalne programe in smeri) so ti dijaki/študenti vpisani. Priporočljivo bi bilo pridobiti vsaj še podatke o spolni strukturi in letniku šolanja/študija. Preko tega bi lahko proučevali mdr., na katerih programih/smereh je največ vpisa, ali

prihaja do (nadpovprečne stopnje) osipa pri romskih študentih in dijakih oziroma kako ti napredujejo v višje letnike.

- Zbiranje in spremljanje kvantitativnih podatkov o prehodih z ene izobraževalne stopnje na drugo (višjo), konkretno iz osnovne na srednjo šolo ter iz srednje šole na univerzo. Kot kažejo do sedaj znani podatki, precejšen delež romskih osnovnošolcev, ki uspešno zaključijo osnovno šolo in bi se lahko vpisali na srednje šole, tega ne naredi. Tovrstni podatki bi predstavljali osnovo za raziskave, zakaj prihaja do tega pojava in kako bi se lahko stanje izboljšalo.

Samo s pomočjo tovrstnih podatkov, dopoljenih s podatki iz občasnih dodatnih kvalitativnih raziskav, lahko sploh merimo spremembe oziroma načrtovan napredek na področju izobraževanja Romov. Ti podatki morajo služiti tudi kot osnova za specifične (»targetirane«) ukrepe, ki bi jih veljalo uvesti za posamezne dele romske izobražujoče se populacije. Namen zbiranja podatkov ni izpostavljanje posameznikov zato, ker so Romi, temveč pridobitev vpogleda v dejansko stanje in možnost sprotnega zaznavanja in opozarjanja na morebitne zaostanke romske skupnosti v odnosu do ostalega prebivalstva. Po drugi strani pa tudi možnost identificiranja primerov dobrih praks znotraj skupnosti.

Glede na trenutno stanje vključenosti, uspešnosti in odnosa do romskih dijakov ter študentov, pa tudi splošnega odnosa romske skupnosti v Sloveniji do izobraževanja, je treba ohranjati v perspektivi proučevanja te tematike zavedanje, da na jugovzhodu države šteje kot poseben uspeh vsak romski posameznik, ki iz osnovne šole napreduje v srednjo šolo in to po možnosti uspešno zaključi; na severovzhodu Slovenije pa v kategorijo posebno uspešnih Romov v izobraževanju sodijo tisti, ki se po končani srednji šoli vpišejo na univerzitetno raven izobraževanja. Kot velik uspeh lahko štejemo tudi primere tistih romskih posameznikov, ki se jim s srednjšolsko ali univerzitetno izobrazbo uspe v Sloveniji zaposliti na delovnem mestu, ki je primerno njihovi izobrazbi. Kljub redkosti tega pojava je treba omeniti, da nekaj romskih posameznikov z višjimi stopnjami izobrazbe vseeno je zaposlenih v različnih delih Slovenije, sicer v dokaj omejenem okviru delovnih mest. Vsi omenjeni posamezniki so za romsko skupnost in širšo družbo izredno dragoceni tudi zato, ker njihove zgodbe pomembno vplivajo na razbijanje predsodkov in stereotipov o neizobraženih in nezaposlenih Romih, ki ne prispevajo ničesar za širše družbeno-ekonomsko dobro.

Proti koncu je nujno opozoriti, da bi morali ključni dokumenti, ki se na ravni države v Sloveniji obširneje ukvarjajo s področjem izobraževanja Romov (Strategija in Nacionalni program ukrepov za Rome), vključevati več konkretnih ukrepov, ki bi se nanašali specifično na romsko srednješolsko in študentsko populacijo. Ukrepi bi morali zadevati tudi starše teh otrok, saj je v romski skupnosti še vedno premalo zavedanja o pomembnosti, vrednosti oziroma o uporabnosti in koristnosti znanja tako za otroke kot za njihove starše. Ob tem je treba uvesti tudi mehanizme (odgovorne institucije, časovno zastavljeni načrti) za nadzor uresničevanja ukrepov ter spremljanje doseganja ciljev.

Ukrepi za romsko populacijo v izobraževanju na sploh, ne samo na ravni srednjih šol in univerz, morajo vsebovati več različnih scenarijev, vezanih na različne izhodiščne vrednosti spremenljivk, kot so trenutna izobrazbena in zaposlitvena struktura v posameznem manjšem območju, socialno-ekonomski status, (ne)znanje slovenskega jezika ipd. Prilagojeni morajo biti

potrebam posameznih segmentov romske skupnosti in pripravljene v sodelovanju s pripadniki te skupnosti.

Vidnejši napredek na področju izobraževanja je mogoče pričakovati le ob sistematičnem kontinuiranem delu na dolgi rok na področju več dejavnikov hkrati. Univerzalnih rešitev in nasvetov za celotno romsko skupnost za področje izobraževanja pri nas ne more biti zaradi velike medregionalne in celo znotraj regionalne kulturno-jezikovne kot tudi socio-ekonomske raznolikosti položaja pripadnikov romske skupnosti. Hkratno oziroma sočasno delo na več področjih zahteva veliko stopnjo medsebojnega sodelovanja in usklajevanja predvsem pristojnih ministrstev in njim podrejenih ustanov s področij vzgoje in izobraževanja (od vrtca do univerze), socialne (socialna politika), infrastrukture (bivalni pogoji) in dela (zaposlovanja). Brez usklajenega celostnega delovanja na vseh ravneh in vseh relevantnih področjih tudi morebitni napredki na posameznih področjih nimajo pravega, globljega in dolgotrajnejšega učinka.